

WELKE TOEKOMST VOOR EEN BEVRIJD BELGIË?

Hoe de Vlaamse verzetspers zich voorbereidde op het einde van de Tweede Wereldoorlog

- Michèle Corthals -

“Alles is mogelijk bij het verdere verloop van dezen oorlog, maar ééne zaak is onmogelijk, dat is de zegepraal der Duitschers.”¹

Het verzet is in Vlaanderen grotendeels afwezig in de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Het Vlaamse verzet wordt vandaag eerder beschouwd als een uitloper van de Waalse verzetsactiviteiten en wordt bovendien geplaagd door het hardnekkige cliché dat er geen Vlaamsgezind verzet bestond². Het verzet zou gedomineerd geweest zijn door patriottische en communistische krachten en bijgevolg geen aansluiting gevonden hebben bij een Vlaams publiek. Tot slot verwijzen historici als verklaring voor de afwezigheid van het verzet in de Vlaamse herinnering van de Tweede Wereldoorlog naar de herinneringspolitiek van de katholieke politieke elite in het naoorlogse Vlaanderen. Ten gevolge van de repressie en de Koningskwestie stelde deze zich namelijk op als verdediger van de Vlaamsgezinde collaborateurs.

1. *De Vrijshutter*, 1941, p. 4.

2. BRUNO DE WEVER, “Het verzet in de publieke herinnering in Vlaanderen”, in: BERT BOECKX, GERT DE PRINS, BRUNO DE WEVER, e.a., *Tegendruk. Geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gent, 2004, p. 21.

Dit artikel³ onderzoekt de boodschap van het Vlaamse verzet met betrekking tot de toekomst van België na de bevrijding. Deze boodschap werd tot op heden nog niet onderzocht. Naast het beschrijven van deze toekomstvisie, bekijk ik ook of deze visie relevant was voor Vlaanderen en continuïteit vertoonde met thema's die reeds tijdens het interbellum actueel waren. Werd het lot van het verzet als politieke actor bepaald door het gebrek aan relevantie van haar boodschap of misschien eerder door de specifieke Belgische politieke cultuur? Vinden we ideologische verscheidenheid terug binnen "het" verzet en was dit dan een zwakte of een sterkte? Door naast de inhoud ook de continuïteit en ideologische verscheidenheid van de boodschap van de Vlaamse verzetspers te onderzoeken, wens ik een realistisch beeld van het verzet in Vlaanderen te schetsen.

1. Inleiding

Hoe zag de toekomst voor België eruit volgens de Vlaamse verzetspers tijdens de Tweede Wereldoorlog? Was dit toekomstproject een Belgisch-patriottisch verhaal, zonder ruimte voor Vlaamse gevoeligheden? Of was dit een communistisch verhaal dat een revolutionaire omwenteling van de Belgische samenleving nastreefde? Hoe homogeen was de verzetspers op ideologisch vlak? Bouwden de verschillende toekomstprojecten verder op het bestaande systeem en wilden zij dit vooral in stand houden of stond België een revolutie te wachten na de bevrijding? Paste het toekomstproject in het politieke debat tijdens de vooroorlogse periode en bleef het relevant in de naoorlogse periode?

Aan de hand van de volgende zes thema's zal ik in dit artikel beschrijven hoe de verschillende ideologische strekkingen binnen de Vlaamse verzetspers

de toekomst van België na de bevrijding zagen: wie neemt de leiding van het land op zich na de bevrijding? Wat staat de collaborateurs te wachten? Hoe zal de rol van de koning eruit zien en zal de monarchie nog een toekomst hebben na de oorlog? Zal België terugkeren naar een democratisch staatsbestel? Welke correcties zijn hierin noodzakelijk? Hoe zal België haar territoriale integriteit in de toekomst waarborgen? En hoe ziet de toekomst van Vlaanderen eruit na de bevrijding? Maakte de Vlaamse verzetspers een keuze tussen Vlaamse emancipatie en Belgisch patriottisme?

Door in dit artikel ook de continuïteit van het politieke debat in de Vlaamse verzetspers te onderzoeken, sluit ik mij aan bij de trend in de historiografie die de Tweede Wereldoorlog niet langer beschouwt als een afgesloten, specifieke periode binnen de geschiedenis van de twintigste eeuw. Historici integreren de periode 1940-1944 steeds meer in de middellange politieke, sociale en culturele evoluties van de periode 1930 tot 1950 die door Martin Conway "*the long Second World War*" genoemd wordt⁴. Verzetsbewegingen en activiteiten tijdens de oorlog worden dus ook niet langer beschouwd als vrijstaande acties, maar eerder als manifestaties van politieke en ideologische spanningen die reeds zichtbaar waren tijdens de jaren 1930 en die ook de naoorlogse politieke agenda zouden blijven bepalen⁵.

De clandestiene pers was één van de kanalen die lokaal nieuws en oorlogsinformatie verspreidde, maar minstens even belangrijk was de morele steun die deze kranten gaven aan de bevolking. De verzetspers toonde namelijk dat er toch mensen waren die zich uitspraken tegen de Duitse bezetter en die geloofden in een eindoverwinning van de Geallieerden. Deze kranten wilden de publieke opinie beïnvloeden, maar tegelijk was hun bereik zeer beperkt en vertegenwoordigden ze zeker niet

3. Dit artikel is gebaseerd op mijn masterscriptie *Geschiedenis, ingediend aan de Universiteit Antwerpen* (2015). Ik bedank mijn promotor Marnix Beyen voor de begeleiding van mijn masterscriptie en de anonieme referenten voor de inhoudelijke en kritische opmerkingen bij dit artikel.

4. MARTIN CONWAY EN PETER ROMIJN (eds.), *The War for Legitimacy in Politics and Culture 1936 – 1946*, Oxford, 2008, p. 1.

5. MARTIN CONWAY, *The Sorrows of Belgium. Liberation and Political Reconstruction, 1944-1947*, Oxford, 2012, p. 575.

alle verzetsbewegingen. We kunnen de verzetspers dus niet gelijkstellen aan de publieke opinie of beschouwen als spreekbuis van het hele verzet⁶. Maar we kunnen wel stellen dat de verzetskranten fungeerden als politiek en maatschappelijk forum: “[t]he clandestine press became the intellectual battlefield on which ideas about political, social and economic reconstruction were championed or denigrated ...”⁷. De bevolking moest geloven dat er een alternatieve toekomst mogelijk was, één die ver af lag van de toekomst die hen voorgespiegeld werd door de nazi’s en hun collaborateurs.

De verzetspers was in België het nadrukkelijkst aanwezig in Brussel en in de Waalse industriebekkens, voor Vlaanderen concentreerde zij zich in de grote steden. Vlaanderen was sterk ondervertegenwoordigd in de sluikpers: op een totaal van 785 bekende titels is amper 25,7% Nederlandstalig en heeft 25,5% Vlaanderen als plaats van uitgave (tegenover 71,5% Franstalig en 31,8% met Brussel en 42,7% met Wallonië als plaats van uitgave). Dit beeld komt overeen met de realiteit van een haast uitsluitend Franstalig verzet. Grote verzetsbladen in Vlaanderen waren *De Vrijshutter* (katholiek), *Steeds Vereenigd* (de Witte Brigade), *De Werker* (socialistisch) en *De Rode Vaan* (communistisch)⁸.

Ik analyseerde de inhoud van de Vlaamse en Nederlandstalige Brusselse verzetspers die tijdens de Tweede Wereldoorlog uitgegeven werd en die momenteel door het CEGESOMA online beschikbaar gesteld wordt⁹. Het betreft 187 verschillende titels – 155 Nederlandstalige, 22 Franstalige en 10 tweetalige – die samen 1125 afzonderlijke nummers vertegenwoordigen. In mijn onderzoek

maak ik binnen Vlaanderen verder geen onderscheid op basis van locatie (per provincie of stad), maar wel op basis van ideologische strekking.

In totaal waren er 266 toekomstberichten terug te vinden, verspreid over 82 titels en 213 nummers. Gemiddeld waren er zes nummers te raadplegen per krant en telden de geraadpleegde nummers vier pagina’s. Van een derde van de kranten was slechts één nummer te raadplegen en van zestien kranten vijftien of meer nummers.

Met *toekomstbericht* bedoel ik elke verwijzing naar de toekomst van België na de bevrijding, zij het een volledig artikel, een paragraaf of een zin. Verwijzingen naar het verdere verloop van de oorlog (bijvoorbeeld het aankondigen van de geallieerde overwinning) werden niet opgenomen. Pas wanneer het bericht handelde over de toekomst vlak na de bevrijding (bijvoorbeeld hoe men zou omgaan met het machtsvacuüm tot aan de terugkeer van de regering uit ballingschap) of de toekomst van het land op langere termijn (bijvoorbeeld economische en sociale hervormingen) heb ik het als toekomstbericht beschouwd.

Op ideologisch¹⁰ vlak waren de communisten stevig oververtegenwoordigd in de Vlaamse verzetspers, zeker wanneer we bij deze groep ook de pers van het Onafhankelijkheidsfront¹¹ (OF) optellen. Zo zouden we kunnen stellen dat niet minder dan de helft van de Vlaamse verzetspers uitgegeven werd op communistisch initiatief. Ook de socialistische pers was sterk verbonden aan een politieke partij. Bij de katholieke en liberale pers was dit niet expliciet het geval maar zij positioneerden zich wel duidelijk binnen een politiek

6. FABRICE MAERTEN, “De sluikpers in bezet België”, in: BERT BOECKX, GERT DE PRINS, BRUNO DE WEVER, e.a., *Tegendruk. Geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gent, 2004, p. 75.

7. BOB MOORE (red.), *Resistance in Western Europe*. Oxford, 2000, p. 257.

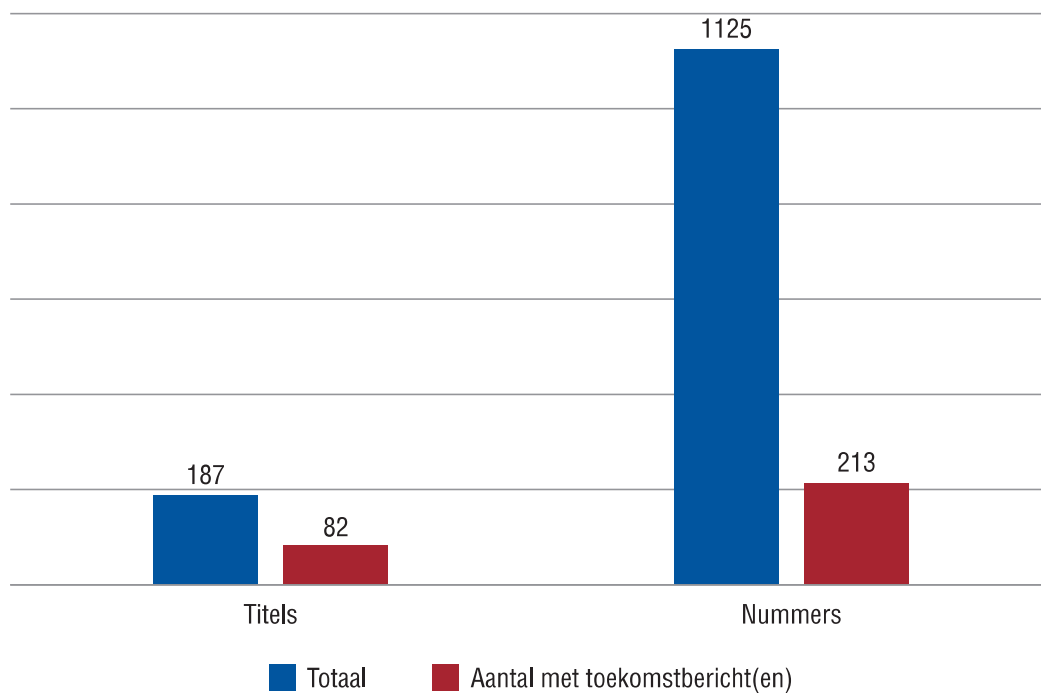
8. FABRICE MAERTEN, “De sluikpers in bezet België”, p. 78-83 en MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, e.a. *Nieuwe geschiedenis van België. Deel 2: 1905-1950*, Tielt, 2006, p. 1212-1213.

9. “Belgian War Press”, website van het CEGESOMA, warpress.cegesoma.be/nl, geconsulteerd tussen september 2014 en mei 2015.

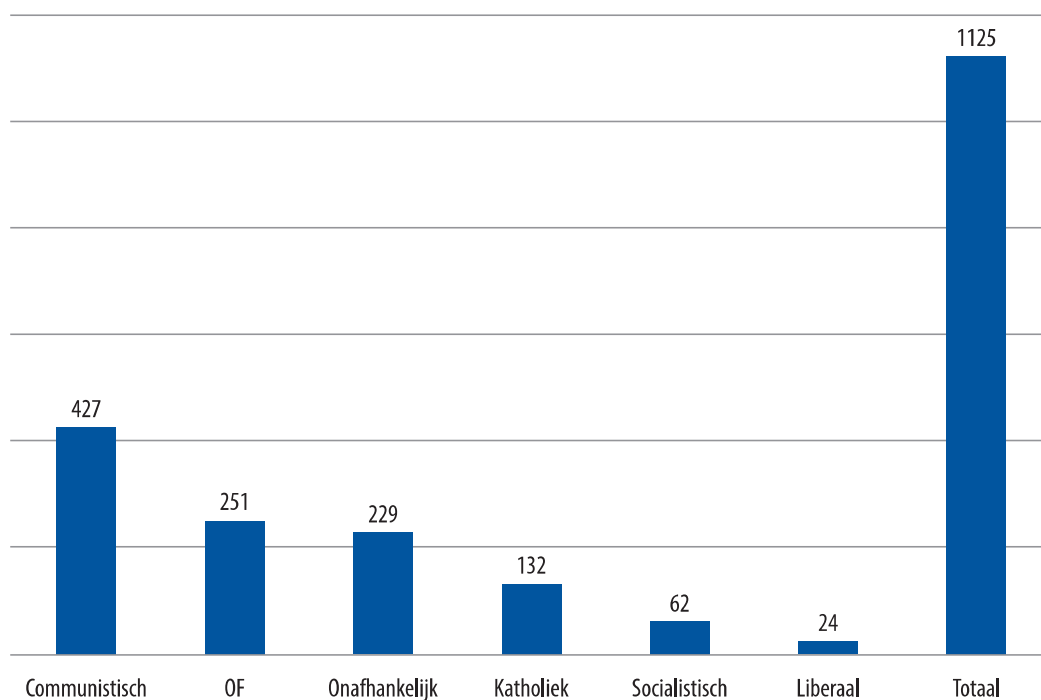
10. Voor de ideologische en geografische indeling van de verschillende verzetskranten werd beroep gedaan op JOSÉ GOTOVITCH (dir.), *Guide de la Presse Clandestine de Belgique*, Brussel, 1991.

11. Officieel ideologisch neutrale verzetsbeweging, door de KP opgericht in de herfst van 1941 met als doel het verenigen van alle democratische krachten binnen het verzet.

Aantal titels en nummers met toekomstberichten

Ideologische spreiding van de Vlaamse verzetspers (in totaal aantal nummers)

kamp. De onafhankelijke pers was vooral van rechtse en christelijke signatuur of gaf net helemaal geen ideologische positionering prijs¹².

Dit beeld van de ideologische spreiding van de Vlaamse verzetspers komt grotendeels overeen met de ideologische spreiding van het verzet zelf. Het is aan de grenzen van het Belgisch politieke spectrum dat het initiatief voor de strijd tegen de bezetter genomen werd: aan de linkerkant door de communisten en aan rechterkant door autoritaire, Franstalige en Belgisch-nationalistische bewegingen. Deze laatste groep vinden we terug in Wallonië en Brussel en is minder van belang in Vlaanderen¹³. De meer traditionele politieke strekkingen stelden zich terughoudender op. De katholieke, socialistische en liberale deelname aan het verzet kwam trager op gang en bleef vrij beperkt¹⁴.

Ik focus op het discours van de verzetskranten zelf en positioneer dit wel in het ideologische landschap, maar zal dit discours niet verder linken aan de specifieke personen en groepen achter deze kranten. Eerder dan het perspectief van de producent, schrijf ik dus vanuit het perspectief van de lezer van deze verzetspers. Ik wens hier wel te duiden dat we niet mogen vergeten dat de redactie van een verzetskrant vaak een zeer onstabiel gegeven was. Repressie door de bezetter zorgde

ervoor dat clandestiene redacties vaak (letterlijk) een kort leven beschoren waren, regelmatig personeelwissels kenden en vaak uit slechts enkele medewerkers bestonden. Hierdoor kon de visie van één persoon dan ook sterk doorwegen op de inhoud van een verzetskrant of kon een wijziging in de redactie zorgen voor een wijziging in de inhoud en opinie van een krant.

De clandestiene pers werd voorlopig vooral bestudeerd op nationaal of provinciaal niveau en hoewel er steeds een overzicht gegeven wordt van de inhoudelijke thema's ligt de nadruk hier zeker niet op de toekomstvisies in deze pers¹⁵. Een aantal andere studies richten zich dan weer op één specifiek thema binnen de verzetspers, bijvoorbeeld de aanwezigheid van Belgische nationale identiteiten. Zo beschrijft Lisa Dejonghe in haar masterscriptie een uitgesproken Vlaamsgezindheid in de Vlaamse verzetspers¹⁶.

Op Belgisch niveau bespreekt José Gotovitch het toekomstbeeld in de verzetspers van het jaar 1940. Dit beperkte zich toen nog tot de hoop op een geallieerde eindoverwinning en de terugkeer van de onafhankelijkheid van België¹⁷. Fabrice Maerten maakte een uitgebreide analyse van de sluiipers waaruit hij onder andere concludeerde dat het toekomstbeeld zeer verdeeld was, vooral

12. FABRICE MAERTEN, "Het verzet", in: MARK VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *België tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2004, p. 250.

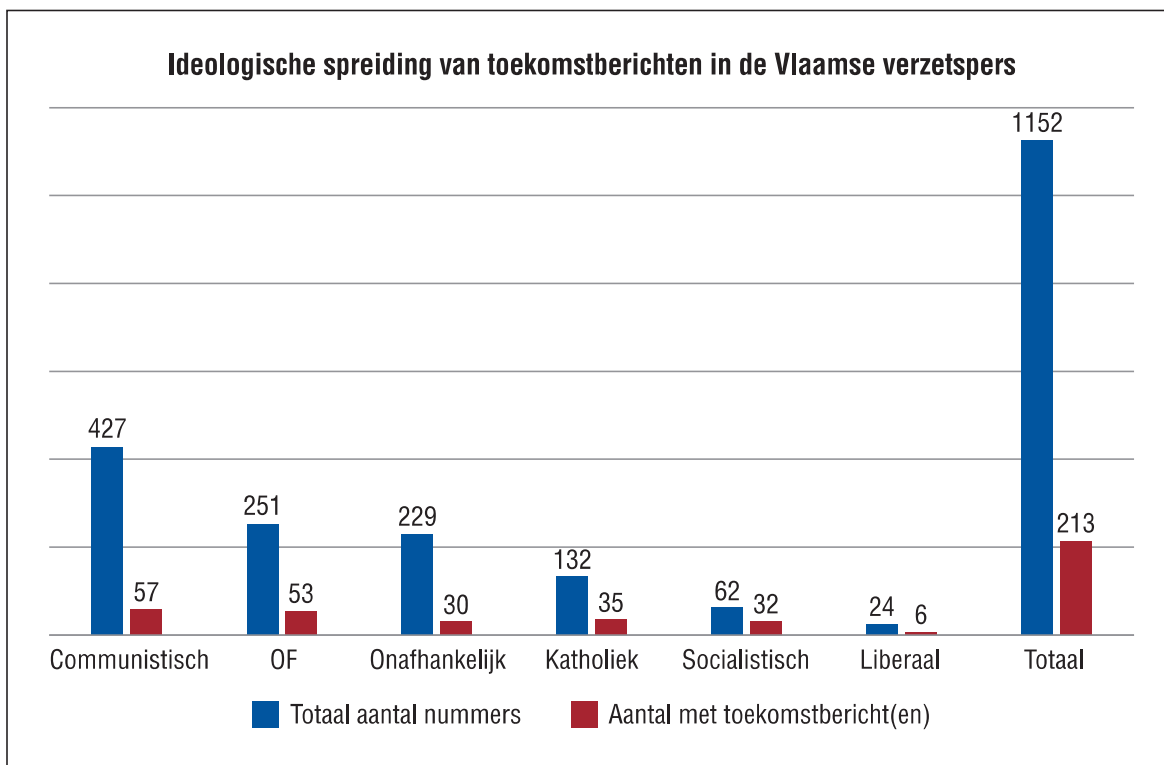
13. FABRICE MAERTEN, "Les courants idéologiques et la Résistance belge: une adhésion limitée", in: *Les courants politiques et la Résistance: Continuités ou rupture? Colloque international, Esch-sur-Alzette, avril 2002*, Luxemburg, 2003, p. 304.

14. FABRICE MAERTEN, "Les courants idéologiques et la Résistance belge: une adhésion limitée", p. 309.

15. BERNARD DENECKERE, *De Westvlaamse klandestiene pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1976; HECTOR GOOSSENS, *De klandestiene pers in Oost-Vlaanderen tijdens de Tweede Wereldoorlog: bijdrage tot haar geschiedenis en haar problematiek*, licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent, 1978; ANNE-MARIE HABRAKEN, *Sluipers in Limburg en Vlaams-Brabant tijdens de Tweede Wereldoorlog*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1978; DANIELLE LAMBRECHTS, *Sluipers in de provincie Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1977; LAURENCE RENSON, *De sluipers in de provincie Namen onder de Duitse bezetting (1940-1944)*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1994; BRIGITTE VERSCHRAEGEN, *De sluijkladen die te Brussel ontstonden in 1940*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1979 en GREET WOUTERS, *De sluijkladen die te Brussel ontstonden in 1941*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1981.

16. LISA DEJONGHE, *Belge, Réveille-toi! Belgische nationale identiteiten in de clandestiene pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, masterscriptie, Universiteit Gent, 2010. Zie ook: LIEVEN SAERENS, "De Antwerpse verzetspers en de jodenvervolgving", in: BERT BOECKX, GERT DE PRINS, BRUNO DE WEVER e.a., *Tegendruk. Geheime pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Gent, 2004, p. 145-163 en KAROLIEN STEEN, "De symboolfunctie van 1914-1918 voor de sluiipers van de Tweede Wereldoorlog", in: *Idem*, p. 89-100.

17. JOSÉ GOTOVITCH, "Beeld van de klandestiene pers in 1940", in: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 2, 1972, p. 263-265.

op het vlak van institutionele thema's zoals de rol van het parlement en de relatie tussen de wetgevende en uitvoerende macht. Maerten maakt in zijn beschrijving een onderscheid op basis van ideologie, maar gaat niet in op eventuele verschillen tussen Vlaanderen, Wallonië of Brussel¹⁸.

II. “De oorlog heeft ons overrompeld. De vrede mag ons niet overrompelen”¹⁹

Was de toekomst een thema in de Vlaamse verzetspers? Om deze vraag te beantwoorden moeten we een onderscheid maken tussen de verschillende ideologische stromingen binnen deze pers.

Tabel 3 toont de verhouding tussen het totaal aantal uitgegeven nummers binnen een bepaalde ideologische stroming en het aantal nummers waarin we toekomstberichten terugvinden. Hier valt op dat de

toekomst een belangrijke thema is binnen de socialistische verzetspers (52%) en veel minder aan bod komt in de communistische en onafhankelijke verzetspers (beide 13%). De katholieke (26%) en liberale (25%) verzetspers en die van het Onafhankelijkheidsfront (21%) bevinden zich hiertussen.

Het Onafhankelijkheidsfront (OF)²⁰ en de Communistische Partij (KP)²¹ onthielden zich liever van uitspraken over de toekomst van België en legden daarentegen de nadruk op de strijd voor de bevrijding van het land. De KP had voor de oorlog nog geen (politieke) legitimiteit kunnen opbouwen in Vlaanderen en achtte het daarom niet opportuun om een ideologisch geladen project voor de toekomst van het land te presenteren. In een nummer van *De Militant* verklaarde de KP dat haar socialistische eisen het verzet alleen maar zouden kunnen verdelen aangezien een groot deel van de aanhang van het Onafhankelijkheidsfront “geen

18. FABRICE MAERTEN, “De sluikpers in bezet België”, p. 74-87.

19. *De Socialist*, juli 1941, p. 1.

20. *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, augustus 1943, p. 7 en *Syndikale Eenheid*, augustus 1944, p. 4.

21. *De Bevrijding*, 1944, p. 1.

*enkele sympathie voelen voor het socialisme*²². Met een uitgesproken communistisch toekomstproject zouden ze meteen een groot deel van hun publiek van zich vervreemden en zou het OF geen geloofwaardigheid kunnen opbouwen als een ideologisch neutrale beweging.

*“Zich thans bezig houden met wat er na den oorlog gaat gebeuren, zonder zich nu bezig te houden met de voorafgaande vrijmaking van het land, is zijn toevlucht nemen tot ijdel kletsen om niet te moeten handelen”*²³.

Ondanks dit afkeuren van “ijdel kletsen” over de toekomst, is er toch een goed uitgebouwd toekomstbeeld terug te vinden in de communistische pers. Vooral vanaf het najaar 1943 begonnen deze groepen aan de voorbereiding van de bevrijding en publiceerden ze steeds vaker over de toekomst. Volgens het OF was deze voorbereiding nodig om “algemeene amnestie” te vermijden en antidemocratische bewegingen geen vrij spel te geven²⁴.

*“Wij mogen ons niet - rustig de armen gekruist - afvragen wat de dag van morgen ons brengen zal. Morgen heeft nooit iets gebracht. Morgen zal ons maar geven wat wij zelf vandaag aangebracht hebben. En daarom is het ons geboden, reeds van nu af, naar de toekomst uit te zien, en ze met onze beste krachten voor te bereiden”*²⁵.

We kunnen de meerderheid van de uitspraken over de toekomst binnen de pers van de KP en het OF indelen in twee categorieën: “uitgelokte” uitspraken en uitspraken rechtstreeks bedoeld

voor leden van de partij. De eerste groep bood een antwoord op beschuldigingen van de bezetter of andere clandestiene bewegingen aan het adres van de KP of het OF of op toekomstvisies van verzetsbewegingen waarmee de communisten het niet eens waren²⁶. De tweede groep, uitspraken rechtstreeks bedoeld voor leden van de partij, vinden we terug in wat we de “partijbladen” van de KP en het OF kunnen noemen, zoals *De Militant* uit Brussel (OF) en *De Tribune* uit Antwerpen (KP). Via deze bladen onderrichtten de KP en het OF hun partij kader over de organisatie van het verzet en de communistische ideologie²⁷.

De socialistische, katholieke en onafhankelijke sluikbladen publiceerden de hele oorlog lang over de toekomst van België. De socialisten stelden expliciet dat zij zich niet wilden beperken tot “de Moffen verjagen. Punt en daarmee uit!” maar dat zij daarentegen beseften dat zij pas daarna hun belangrijkste rol te spelen zouden hebben²⁸. De liberalen manifesteerden zich niet expliciet in het debat. We kunnen hier besluiten dat de toekomst effectief een thema van belang was in de clandestiene Vlaamse pers tijdens de Tweede Wereldoorlog. In Tabel 4 merken we geen duidelijke toename van het aantal nummers met toekomstberichten naarmate de oorlog vordert: het aantal schommelt steeds rond de 20% van het totaal aantal uitgegeven nummers. Op inhoudelijk vlak zijn er natuurlijk wel veranderingen merkbaar binnen de toekomstberichten. Deze wijzigingen in opinie m.b.t. specifieke thema’s – zoals de rol van koning Leopold III – zullen dan ook besproken worden in dit artikel.

22. *De Militant*, juli 1942, p. 7. Hoewel dit een uitgave van de KP is, wordt in dit blad meermaals verwezen naar de standpunten en doelstellingen van het Onafhankelijkheidsfront.

23. *De Metaalbewerker*, februari 1944, p. 1. (communistisch)

24. *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, december 1943, p. 4. (OF)

25. *Strijd*, juni 1943, p. 1. (OF)

26. *De Tribune*, november 1941, p. 1. (KP); *België Vrij*, januari 1942, p. 1 en *De Partisaan*, november 1943, p. 2. (OF)

27. *De Militant*, juli 1942, p. 7. (OF)

28. *De Werker*, maart 1944, p. 1 en *Morgenrood*, maart 1944, p. 1. (socialistisch)

STRIJD

Blad van het ONAFHANKELIJKHEIDSFRONT - GEWEST DENDERMONDE.

In het licht van morgen.

Het eerste en hoofdzakelijke doel van het O.F. is de bevrijding van het Vaderland, de totale en onvoorwaardelijke overwinning op den overweldiger, die ons sinds drie jaar onder zijn tereurregim gedrukt houdt.

Maar dit belet niet dat, naast dit hoofddoel wij ook ernstig zouden nadenken over hetgeen na de verplettering van den vijand zal geschieden. Ver van te beletten wordt ons dit als hooge plicht opgelegd.

Wij mogen ons niet - rustig de armen gekruist - afvragen wat de dag van morgen ons brengen zal. Morgen heeft nooit iets gebracht. Morgen zal ons maar geven wat wij zelf vandaag aangebracht hebben. En daarom is het ons geboden, reeds van nu af, naar de toekomst uit te zien, en ze met onze beste krachten voor te bereiden.

Wij weten wat wij niet willen : geen Netheriaansche dwingelandij. De maatschappij waarin wij willen leven na den oorlog moet den menschen waardig zijn. Wij mogen niet wachten totdat de eene of andere groep, die zich het sterkst meent of voelt, ons zijn staatsopvatting zou opdringen. Wij moeten nu reeds aan de richtlijnen van den dag van morgen denken en de grondprincipelen waarop wij de gemeenschap van morgen zullen vestigen : gerechtigheid tegen de verraders, vrijheid; solidariteit; vrij-aanvaarde tucht; plichtsbesef; enz.

Dat is wat wij als onze taak beschouwen. Dus moeten wij ook weten wat wij positief wel willen:

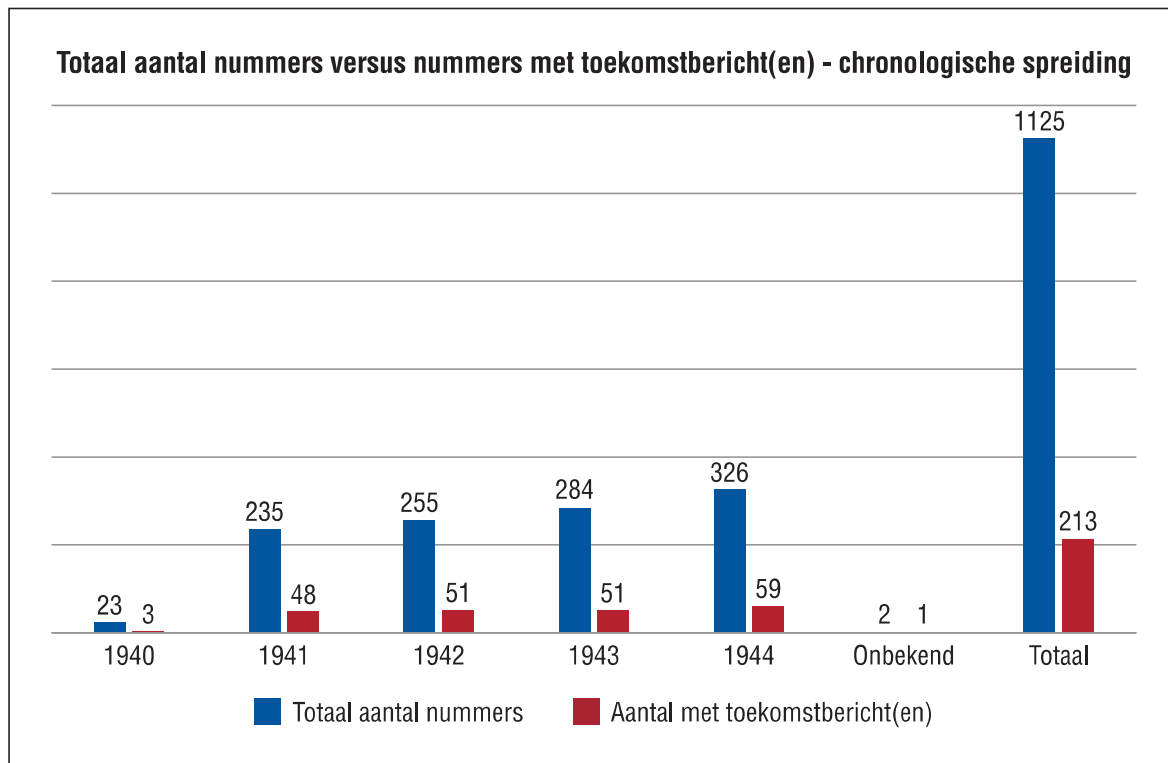
Wij zullen regelmatig in elk nummer van STRIJD enkele bedenkingen geven over de veracheidene onderwerpen, waarmede wij de naoorlogsche toekomst zullen opbouwen, en die wij onze lezers verzoecken met de meeste aandacht te lezen en te overwegen.

†.../...

Het Onafhankelijkheidsfront wijst een afwachtende houding af en roept op om het heft in eigen handen te nemen en zelf de principes te bepalen waarop de naoorlogse toekomst gebouwd zal worden.

Bron : "In het licht van morgen", in : Strijd, juni 1943, p.1, collectie CegeSoma, Rijksarchief.

III. Welke toekomst voor een bevrijd België ?

Een onafhankelijk en democratisch België met de grenzen van voor de oorlog was het strijddoel voor de meerderheid van de clandestiene pers²⁹. Wanneer we echter een concretere invulling zoeken van de algemene termen “onafhankelijkheid” en “democratie” zien we de politieke en ideologische verscheidenheid van de Vlaamse verzetspers tevoorschijn komen. Ook was het toekomstbeeld dat gepresenteerd werd verre van compleet. Institutionele thema’s zoals de rol van het parlement, van de politieke partijen en de verhouding tussen de wetgevende en uitvoerende macht kwamen niet aan bod. Een andere afwezige was de toekomst van Congo. Enkel het katholieke *De Vlaamse Vlagge* sprak zich hierover uit en stelde dat

de toekomst van de kolonie onlosmakelijk verbonden was met die van het moederland³⁰.

Wie neemt de leiding na de bevrijding ?

“Het is rond den weerstand, dat zich morgen het vaderland zal scharen !”³¹

Wie zou er aan zet zijn nadat de bezetter verjaagd was? Het verzet of de vooroorlogse politici die de oorlog in Londen hadden doorgebracht? Zowel de katholieke, socialistische als communistische pers was bezig met de onmiddellijke naoorlogse organisatie van het land, maar vooral voor deze laatste groep was dit een zeer belangrijke bekommernis. Er stond voor de communisten dan ook veel op het spel meteen na de bevrijding: zowel

29. *België Vrij*, september 1941, p. 3 en november 1941, p. 3 en *De Vrije Gedachte*, februari 1944, p. 6 (OF); *België-Belgique*, februari 1944, p. 2 en april 1944, p. 2 en *De Vrijshutter*, juli 1943, p. 4 (katholiek); *De Bevrijding*, mei 1944, p. 2 (communistic); *De Vrijheid. Voor Vrijheid, Vorst en Vaderland*, september 1942, p. 3 (liberaal); *De Waarheid / La Vérité*, februari 1941, p. 3. (onafhankelijk)

30. *De Vlaamse Vlagge*, februari 1941, p. 1. (katholiek)

31. *Strijd*, december 1943, p. 1. (OF)

het verzilveren van de politieke macht die zij binnen het verzet hadden opgebouwd als het voortbestaan van hun partij.

De communisten waren er effectief in geslaagd om tijdens de bezetting een betekenisvolle rol te spelen in de Belgische samenleving, maar ze bleven zich ook goed bewust van hun marginale positie in het Belgische politieke landschap³². Deze positie verhinderde de KP om een groot aantal tegenstanders van de bezetter onder haar vlag te verzamelen. Het was dan ook de taak van het Onafhankelijkheidsfront (OF) – door de KP opgericht in de herfst van 1941 en officieel ideologisch neutraal – om alle democratische krachten binnen het verzet samen te brengen. Een opdracht waar het maar deels in slaagde³³. De communisten hoopten dat als zij konden bewijzen dat zij in tijden van nood de Belgische bevolking konden dienen, zij zich meteen ook de geschikte partij toonden om na de oorlog de orde te handhaven en het land herop te bouwen³⁴. Volgens het OF had de oorlog een nieuwe maatschappij met nieuwe verzuchtingen en opvattingen geschapen en stond het OF zelf centraal in deze maatschappij³⁵.

Ook de socialisten zagen voor zichzelf een leidende positie na de oorlog, en beriepen zich hiervoor zowel op hun verwezenlijkingen voor de oorlog als op hun verzetsactiviteiten. *De Werker* herinnerde haar lezers aan de offers die de socialisten reeds gebracht hadden en aan het feit dat zij zo dikwijls gelijk bleken te hebben. De socialisten hadden namelijk steeds consequent elk – zelfs tijdelijk – pact met de “machten van het kwaad” afgewezen, in tegenstelling tot de communisten dus. Daarnaast hadden de socialisten reeds bewezen goede leiders te zijn en zouden zij volgens

De Werker het best de mening van de Belgische bevolking kunnen vertegenwoordigen³⁶.

De communisten lieten dit niet zomaar over zich heen gaan en trokken op hun beurt de bedoelingen van de socialisten in twijfel. *De Eenheid* vroeg zich af waaruit de in 1942 opgerichte nieuwe Belgische Socialistische Partij eigenlijk bestond. Vertegenwoordigde deze partij het socialisme van De Man die met zijn Plan van de Arbeid ten onder gegaan was? Van dergelijk socialisme moesten de communisten niets weten en ze achtten deze “nieuwe” socialistische partij dus zeker niet geschikt om na de oorlog de leiding te nemen over de heropbouw van het land³⁷.

In de katholieke pers vinden we geen gelijkaardige ambitie tot het opnemen van een leidende positie terug. Enkel de wettige bestuurlijke overheden waren hiervoor bevoegd en het verzet mocht slechts actie ondernemen wanneer het om hulp gevraagd werd door deze overheden. De katholieken vreesden chaos indien de ordehandhaving zou overgelaten worden aan het verzet. Orde, wettelijkheid en tucht zouden België daarentegen waardering van de bondgenoten en een sterkere positie bij de vredesonderhandelingen moeten opleveren³⁸. Niet toevallig domineerden de katholieken reeds voor de oorlog deze wettige bestuurlijke overheid en is het dus begrijpelijk dat zij dit graag hersteld zagen.

We merken hier reeds dat de twee dominante politieke machten van voor de oorlog – katholieken en socialisten – vastberaden waren om na de oorlog hun positie te hernemen en niet van plan waren plaats te maken voor enige andere politieke macht. De eerste prioriteit van deze traditionele

32. RIK HEMMERIJCKX, “De Belgische kommunisten en het syndikaal verzet: de aktie der Syndikale Strijdkomités”, in: *La Résistance et les Européens du Nord/Het verzet en Noord-Europa*, Brussel, 1994, p. 208.

33. FABRICE MAERTEN, “Belgium”, in: PHILIP COOKE en BEN SHEPHERD, *European Resistance in the Second World War*, Barnsley, 2013, p. 37.

34. *De Volkswil*, juli 1944, p. 3. (KP)

35. *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, augustus 1943, p. 4 en maart 1944, p. 2. (OF)

36. *De Werker*, september 1943, p. 1 en *Morgenrood*, maart 1944, p. 1. (socialistisch)

37. *De Eenheid*, oktober 1943, p. 1. (communistisch)

38. *De Vrijshutter*, augustus 1944, p. 4. (katholiek)

partijen na de oorlog was het verzekeren van herstel en stabiliteit in het land. Politieke vernieuwing of experimenten stonden zeker niet op de agenda³⁹.

De KP mislukte niet alleen in het verwezenlijken van haar eerste bekommernis – het opnemen van een leidende rol na de bevrijding – maar kon daarbij ook niet verhinderen dat haar partij naar de marginaliteit werd verbannen. De partijleiding van de KP was sterk verzwakt tegen 1944 ten gevolge van de zware repressie door de bezetter en werd bovendien door de regering na de oorlog actief bestreden. Zo werden de communisten beschuldigd de aanstokers te zijn van een geplande staatsgreep door het verzet. Het initiatief van de regering om het verzet te ontwapenen gaf in de herfst van 1944 inderdaad aanleiding tot woelige betogingen, maar volgens Pieter Lagrou was de angst voor een staatsgreep eerder een politiek middel dan de realiteit⁴⁰.

Op basis van de bestudeerde verzetspers kan ik mij alleen maar aansluiten bij de stelling van Lagrou. Vanaf 1943 kondigde het Onafhankelijkheidsfront de nationale opstand aan, die geleid zou worden door de Bevrijdingscomités maar zeker niet bedoeld was om de Belgische staat omver te werpen of het bestaande bestuur te vervangen⁴¹. Enkel collaborerende of door de bezetter verwijderde lokale mandatarissen zouden door leden van deze comités vervangen worden. Daar waar de wettige administraties wel nog in staat

waren het werk normaal te hernemen, zouden de Bevrijdingscomités slechts hun diensten aanbieden⁴². Van een staatsgreep was hier dus in elk geval geen sprake.

Wat staat de collaborateurs te wachten?

“Al komt de democratie terug, één ding komt met haar niet meer terug: de amnestie”⁴³.

Collaborateurs moesten gestraft worden na de oorlog, daarover waren alle kranten het eens⁴⁴. Moest deze bestraffing echter gebeuren binnen het wettelijk kader van de Belgische staat⁴⁵ of zouden de verzetsbewegingen dit zelf voor hun rekening nemen, aangestuwd door een volkswoede⁴⁶?

Het communistische *Vrank en Vrij* vertegenwoordigde zonder twijfel de meest extreme stem: collaborateurs mochten zeker niet het voorrecht krijgen om te kunnen profiteren van het humaan gevangenisregime van de door hen zo gehate Belgische democratie. *“Zij moeten en zullen eerst justitie-methoden van hun eigen nazi-vrienden aan den lijve ondervinden opdat zij deze van het vrije België leren waarden”⁴⁷.*

Ook binnen de katholieke verzetspers vinden we een zeer strenge positie terug: *“Alle VNVers, Rexisten, Dinasos die een leidende rol hoe klein ook hebben gespeeld, alle leden der Zwarte Brigade,*

39. MARTIN CONWAY, “Belgium’s Mid-Twentieth Century Crisis: Crisis of a Nation-State?”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 35, 2005, p. 581.

40. PIETER LAGROU, “Een oorlog achter de rug, een oorlog voor de boeg 1944-1965”, in: MARK VAN DEN WIJNGAERT (e.a.), *Oost West, West Best: België onder de Koude Oorlog 1947 – 1989*, Tielt, 1997, p. 125.

41. MARCEL LIEBMAN, RUDI VAN DOORSLAER, JOSÉ GOTOVITCH, *Een geschiedenis van het Belgisch Kommunisme*. Gent, 1980, p. 73.

42. *De Roode Vaan*, november 1943, p. 2 (KP); *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, december 1943, p. 4 en januari 1944, p. 7 en *Strijd*, april 1944, p. 3. (beide OF)

43. *De Kleine Belg*, 1941, p. 1. (onafhankelijk)

44. *De Werker*, september 1944, p. 2 (socialistisch); *De Klaroen*, november 1943, p. 1 en januari 1944, p. 1 en *Het Vrije Hageland en Haspengouw*, februari 1944, p. 3 (beide OF); *België Vrij. Orgaan der Vaderlandslievende Vlaamsche Belgen*, juli 1942, p. 2 en *België-Belgique*, februari 1944, p. 2 (beide katholiek); *Recht en Vrijheid*, 1943, p. 1 en *Steeds Vereenigd – Unis Toujours*, 1943, p. 2. (beide onafhankelijk)

45. *De Roskam*, mei 1942, p. 3 en *De Vrije Gedachte*, februari 1944, p. 6 (beide OF); *De Vrijshutter*, oktober 1943, p. 3 en augustus 1944, p. 4. (katholiek)

46. *De Patriot*, maart 1944, p. 3. (onafhankelijk)

47. *Vrank en Vrij*, mei 1944, p. 6. (communistisch)

+ D E K L E I N E B E L G . +

BELGEN : De tyd gaat aanbreken waarop wy U tot de actie zullen oproepen. Heb vertrouwen in de toekomst. Sidderen voor een mogelyk kwaad einde, beteekent: elke stryd opgeven vóór hy gestreden is. Werk met ons samen, om in dezen tyd van barbaarschheid en ruw geweld, van dwingelandy en "chantage", de weerstard te organiseeren tegen hen die ons land overvallen hebben en nog meer tegen hen die het alle dagen verraden. Help ons wege aanleggen voor een betere toekomst. Wy weten dat onze tegenstanders machtiger zyn, hun middelen gewetenloozter; maar dit mag en kan ons niet afschrikken. Belgen, toont door Uw houding Uw, maar daarom niet minder sterk verzet. Dat de vyand schrik hebbe voor Uw sprakelooze haat. Duld geen verraders meer in Uw midden, want deze zyn nog hatelyker en verachtelyker dan den bezetter zelf. Zy die nu met den vyand medeheulen, zullen voor altyd gebrandmerkt zyn.

Gy, secretarissen-generaals, die een samenwerking met den vyand voorstaat;

Gy, journalisten, die blyk geeft van gehoorzame diertjes te zyn van dresseur Goebbels; maar des te minder eergevoel bezit;

Gy allen, die het eten van den arme afneemt, maar zelf Uw eigen kelders en die van Uw vrienden en meesters vol propt.

Gy, zoogezegde echte patriotten, die 's avonds met de Duitschers banketeert en koopjes sluit en morgen zullen meeschreeuwen over vorst, vryheid en land.

Gy, SS-mannen, die bibberend van koude of schrik, als komische attractie dient in uw carnavalachtig plunje.

Gy allen V.N.V-ers, Rexisten en Dinaso's van alle mogelyke strekkingen.

Uw lot is bezegeld. Al komt de democratie terug, één ding komt met haar niet meer terug: de amnestie ...

De menschen weten te goed dat er deze maal geen kans bestaat dat ze zich zouden kunnen verschuilen achter de verdrukking van het Vlaamsche volk. Anderen dan zy hebben voor de ontvoogding van ons volk gezorgd en zullen er blyven voor zorgen.

Leiders van de nieuwe orde, de tyd is niet meer ver af dat ge bleek van schrik de veroordeeling van u allen door het Vlaamsche volk uitgesproken zult moeten aanhooren.

Belgen blyf kalm, maar daarom niet minder vast beraeden. De zon die ons bevryding zal schenken staat reeds op; niet in het Oosten, maar in het Westen ...

-----:-----

DE BELGEN HEBBEN GEEN HONGER ? ZY WORDEN UITGEHONGERD.

In Mei 1940 beschikte België over een voorraad voedingswaren voldoende om alle inwoners 2 jaar lang te voeden op een menschwaardige wyze. In Mei 1941 zullen reeds kinderen ten gevolge van ondervoeding omgekomen zyn. Iedereen weet dat onze hospitalen overvol zyn van ondervoede personen.

Indien ons land door een niets-ontzienden bezetter vanaf Mei 1940 niet stelselmatig van al het eetbare ware leeggeplunderd geworden, dan zou iedereen tot in Mei 1942 gegeten hebben zocals hy in 1939

Volgens het onafhankelijke blad *De Kleine Belg* zijn collaborateurs nog hatelijker dan de bezetter zelf en zullen zij voor altijd gebrandmerkt zyn. Bron : *De Kleine Belg*, 1941, p. 1. Collectie CegeSoma, Rijksarchief.

*Vlaamsche Legioen, SS mannen, enz..., [zullen] bij den krijgsraad met den dood [...] worden gestraft, indien de bevolking bij de bevrijding dit werk nog niet zou hebben uitgevoerd.*⁴⁸. Tegelijk was binnen deze groep ook de meest gematigde positie terug te vinden en legden *De Vrijshutter* en *La Lanterne* de nadruk op de wettige overheden als enige bevoegde voor het straffen van collaborateurs⁴⁹.

Het is niet toevallig dat we met betrekking tot de bestraffing van de collaboratie deze tweedeling opmerken binnen de katholieke pers. Het thema van de collaboratie zou ook na de oorlog nog voor diepe verdeeldheid zorgen binnen de partij. Reeds in 1936 had de verkiezingsoverwinning van het VNV geleid tot grote bezorgdheid bij de katholieken, die vastberaden waren dit electoraat terug te winnen. Ook na de oorlog bleef deze strekking zich verzoenend opstellen tegenover collaborateurs in een bewuste strategie om het Vlaams-nationalistische electoraat een thuishaven te bieden⁵⁰.

Bij de socialisten vinden we zowel tijdens als na de oorlog geen mildheid terug voor zij die hun vaderland verraden hadden⁵¹: *“Wij stellen voor dat na de oorlog de volgende woorden uit de Vlaamse woordenboeken zouden worden geschrapt: Amnestie. Genade. Verzachtende omstandigheden!”*⁵².

Wat verder nog opvalt bij dit thema zijn de vele verwijzingen naar de Eerste Wereldoorlog⁵³. Volgens bepaalde kranten hadden de collaborateurs na 1918 hun straf weten te ontlopen en zoiets

mocht nu niet opnieuw gebeuren⁵⁴. De verdrukking van het Vlaamse volk mocht ditmaal geen argument meer zijn om amnestie te verkrijgen want *“[a]nderen dan zij hebben voor de ontvoogding van ons volk gezorgd en zullen er blijven voor zorgen”*⁵⁵. Ook *De Vrije Belg* stelde dat de collaborateurs ditmaal niet behandeld zouden worden zoals hun voorgangers uit de vorige oorlog: *“Het volk zal niet gedooogen, dat thans weer dezelfde fouten begaan worden als na 1918. Daarom zullen wij niet toestaan, dat gelijk welke zwarthemd of halve verrader een verantwoordelijke post zal behouden”*⁵⁶. *Morgenrood* bracht nog enig begrip op voor de activisten uit de Eerste Wereldoorlog. Zij hadden volgens deze krant *“onduldbare toestanden”* aangeklaagd, geijverd voor een Vlaamse Hogeschool, het federalisme, en hadden tegelijkertijd toch ook op een geallieerde overwinning gehoopt. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was de situatie volgens *Morgenrood* echter helemaal anders: Vlaanderen had reeds meer rechten gekregen en de collaborateurs hadden deze keer dus niet voor Vlaanderen maar voor Duitsland gekozen⁵⁷.

Leopold III : geliefd of verguisd ?

*“Maar onder de vele vraagstukken, die een oplossing moeten krijgen, is er toch dat van den koning”*⁵⁸.

Leopold III kwam aan de macht in een periode waarin de Belgische regeringen van crisis naar crisis

48. *België Vrij. Orgaan der Vaderlandslievende Vlaamsche Belgen*, juli 1942, p. 2. Zie ook *België-Belgique*, februari 1944, p. 2. (katholiek)

49. *De Vrijshutter*, augustus 1944, p. 4 en *La Lanterne*, januari 1943, p. 1. (beide katholiek)

50. JOSÉ GOTOVITCH en CHANTAL KESTELOOT, “Amnestie, het onmogelijke compromis”, in: JOSÉ GOTOVITCH en CHANTAL KESTELOOT (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2002, p. 157.

51. JOSÉ GOTOVITCH en CHANTAL KESTELOOT, “Amnestie, het onmogelijke compromis”, p. 160.

52. *De Werker*, september 1944, p. 2. (socialistisch)

53. *De Patriot*, juli 1943, p. 5 en augustus 1943, p. 2 (onafhankelijk); *De Roskam*, mei 1942, p. 3 (OF) en *Morgenrood*, september 1941, p. 1 (socialistisch). Zie ook: FABRICE MAERTEN, “L’impact du souvenir de la Grande Guerre sur la Résistance en Belgique durant le second conflit mondial”, in: LAURENCE VAN YPERSELE (red.), *Imaginaires de guerres. L’histoire entre mythe et réalité*. Louvain-la-Neuve, 2003, pp. 303-338.

54. *Het Vrije Hageland en Haspengouw*, januari 1944, p. 2. (OF)

55. *De Kleine Belg*, 1941, p. 1. (onafhankelijk)

56. *De Vrije Belg*, maart 1943, p. 2. (onafhankelijk)

57. *Morgenrood*, november 1941, p. 3. (socialistisch)

58. *De Werker*, augustus 1944, p. 1. (socialistisch)

stropmepden. Terwijl orde en stabiliteit hoog op de agenda stonden tijdens het interbellum, slaagden de politieke partijen er maar niet in dit te verwezenlijken en leek zeker vanaf 1936 het land onbestuurbaar geworden. De koning liet het dan ook niet na om zijn kritiek op de Belgische parlementaire democratie openlijk te ventileren. Hij plaatste zich duidelijk boven het politieke gewoel en trachtte zijn uitvoerende macht uit te breiden ten koste van de regering⁵⁹. In deze context besloot Leopold III in mei 1940 om zijn regering niet te volgen naar Frankrijk, maar om bij zijn bevolking te blijven. Deze beslissing kon op grote bijval rekenen bij de bevolking en het was dan ook de koning en niet de regering die de publieke opinie achter zich had bij de start van de bezetting⁶⁰.

De Vlaamse koningsgezinde pers uitte geen twijfel over de positie van de koning maar zag hem als de enige persoon die België van de wanorde kon redden⁶¹. Terwijl deze houding vanwege de koningsgezinde en katholieke pers doorheen de oorlog grotendeels ongewijzigd bleef, zien we bij de socialistische en communistische pers wel de invloed van de acties van de koning. Zowel socialisten als communisten gaven eigenlijk liever geen commentaar op de positie van de koning om de eenheid binnen het verzet niet in gevaar te brengen. Maar tegen 1944 werd zijn positie wel ronduit problematisch genoemd⁶².

In oktober 1941 verklaarde *De Werker* nog dat de koning geen enkele politieke daad gesteld had en dat een verzoening met de ministers in Londen nog tot de mogelijkheden behoorde⁶³. Amper twee maanden later trok de krant de stel-

ling van de koning dat hij het lot van zijn volk en soldaten wou delen ernstig in twijfel. Verwijzend naar het huwelijk van de koning – bekend gemaakt op 7 december 1941 – stelde *De Werker* dat er toch een groot verschil bestond tussen de krijgsgevangenschap van de koning en de situatie van de Belgische soldaten. In dezelfde geest stelde *Morgenrood* in mei 1942 dat de “*Vorstelijke gevangene van Laken*” nog maar weinig om zijn kroon leek te geven en elke gelegenheid aangreep om de “*heiligste gevoelens*” van het volk te kwetsen. *Morgenrood* insinueerde dat Leopold III geen overwinning van de geallieerde democratieën wenste, maar gekozen had voor het regime van de bezetter of voor een compromisvrede⁶⁴.

Het communistische *De Tribune* stelde in januari 1942 reeds dat “*het geweten is*” dat de koning steeds meer autoritaire, fascistische neigingen vertoonde⁶⁵. Ook *Debout* (OF) waarschuwde in januari 1942 haar lezers voor de mogelijke dictatoriale neigingen van de koning, uitte zware kritiek op zijn huwelijk en maakte komaf met het idee dat de koning het lot van zijn krijgsgevangen soldaten zou delen⁶⁶. Nergens werd expliciet gesteld dat de koning zou moeten aftreden of dat België verder zou moeten zonder monarchie. We zien hier echter wel al de ideologische kampen van de latere Koningskwestie ontstaan.

België blijft een democratie. Maar wat voor één?

De jaren 1930 hadden de Belgische bevolking vooral onzekerheid gebracht. De economische

59. MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, p. 1100.

60. PIETER LAGROU, “The politics of memory. Resistance as a collective myth in post-war France, Belgium and the Netherlands, 1945-1965”, in: *European Review*, nr. 11, 2003, p. 528-529.

61. *België-Belgique*, april 1944, p. 2 en *Vrije Vaderlanders*, juli 1941, p. 5 (beide katholiek); *De Patriot*, januari 1944, p. 2; *Vrij!*, oktober 1941, p. 4 en *Vrij Volk*, april 1944, p. 3 (allen onafhankelijk); *De Vlaamsche Vlagge*, mei 1941, p. 6 (katholiek); *Ligue des Fonctionnaires Patriotiques*, 1943, p. 2. (onafhankelijk)

62. *België Vrij*, november 1941, p. 3 (OF) en *De Werker*, augustus 1944, p. 1. (socialistisch)

63. *De Werker*, oktober 1941, p. 1. (socialistisch)

64. *Morgenrood*, mei 1942, p. 4. (socialistisch)

65. *De Tribune*, januari 1942, p. 4. (communistisch)

66. *Debout*, april 1942, p. 1. (OF)

DE WERKER

Orgaan van de Socialistische Partij

Aan onze Lezers

Onze verspreiders en lezers zijn vertrouwd met de formule: «Omstandigheden, onafhankelijk van onzen wil, hebben ons belet regelmatig elke maand met een nummer voor nu dag te komen.»

Ook ditmaal denken wij er niet aan ons daarvoor te verantwoordigen en zijn we er van overtuigd dat van ons geen excuses verwacht worden.

We hebben reeds zoo dikwijls ons formaat en ons uitsicht moeten veranderen, dat onze gewone lezer daar geen graten kan in vinden.

We zijn er derhalve van overtuigd, dat dit nummer, waarvan we hopen dat het dit keer werkelijk het laatste oorlogsnummer zijn zal, weer duizenden zal bereiken.

De Positie van den Koning

Enkele weken geleden hebben de Duitschers den Koning «ter bescherming van den Vorst» van Brussel naar een veiliger plaats overgebracht. Want in de onmiddellijke omgeving van het kasteel van Laken hadden de Engelschen brandbommen gegooid...

De Koning heeft tegen dien maatregel heftig geprotesteerd, zoo lasen we in een illegaal verspreid katholiek vlugschrift. Kardinaal Van Roey protesteerde in een herderlijk schrijven, dat, naar het schijnt, alleen voor het bledom Mechelen was bestemd.

En de Belgische ministers protesteerden bij monde van den heer Pierlot.

We willen in dit artikel eenszins de kwestie van den Koning tot in de diepte ontleden. Dat zal later gebeuren. Want niemand zal kunnen beletten, dat in het openbaar, en zonder een blad voor den mond te houden, zullen besproken worden:

de neutraliteitspolitiek van België, in 1936 ingevoerd en opgedrongen door den koning;

waarom Leopold III den 10 Mei 1940 niet voor het parlement is verschenen; waarom hij dien dag of daags nadien zich niet tot zijn volk richtte door middel van de radio;

in welke omstandigheden het Belgische leger moest capituleren (tegen de capitulatie zelf brengt niemand critiek uit);

de weigering van den vorst zijn ministers naar Frankrijk te vergezellen; de parlementsitting te Limoges, met wat er daar door ministers Spaak en Pierlot werd verklaard.

Deze en nog vele andere feiten, die zich sedert einde Mei 1940 hebben voorgedaan, zullen en moeten duidelijk worden opgeklaard.

De persoon en de positie van den koning maakt een onderwerp uit van gesprekken in alle milieu's.

Op zichzelf beschouwd is dat al heel erg voor het Belgische vorstenhuis.

Er is een tijd geweest, dat Leopold II werd uitgejouwd; dat deze koning zich bij officiële gelegenheden slechts op straat durfde wagen, omringd door gendarmen met den revolver in de hand.

(vervolg 2 blz.)

Nu de eindstrijd wordt ingezet

De oorlog heeft zijn hoogtepunt bereikt. Het kan zijn dat Duitschland, zoals een Engelsch journalist het uitdrukte «de klok teruggezet heeft». Het belet niet dat trage wijzers der gerechtigheid het twaalfde uur naderen.

Bevrijd zijn we helaas nog niet.

Het z'et er voorloopig niet naar uit, dat de eindstrijd minder hevig en bloedig zal worden, dan het ergste wat we beleefd hebben.

Deze mogelijkheid moeten we manmoedig onder oogen durven zien.

Als de fascistische vervolging en de harde weerstandsacties ons karakter niet kon stalen, dan ziet het er voor de toekomst der partij en voor het socialisme bedenkelijk uit.

Wij hebben in dit reusachtige conflict onmiddellijk partij gekozen en er ontegensprekelijk toe bijgedragen ons volk in het kamp der Vrijheid en der Democratie te houden.

Velen onzer zijn daarbij gevallen. Velen onzer beste kameraden maken een beroerde tijd door in de Duitsche strafkampen en gevangnissen. Zij zouden niet begripen, dat nu de strijd niet langer hopeloos is, wij aan den kant zouden blijven staan.

De illegale actie der Socialistische Partij wordt met meer beslistheid dan ooit voortgezet.

De tijd voor vage oproepen is voorbij. Elk onzer moet precies weten wat hem te doen staat.

Aan allen die zich tot ons bekennen, schrijven wij volgende gedragsregels voor:

1. Volgt getrouw de instructies der gealleerde legerleiding, die bij monde van den afgevaardigde van generaal Eisenhower via de radio worden bekend gemaakt.

Benedeelt den vijand, waar ge het kunt.

2. Helpt de onderduikers, werkvergeeraars en illegale strijders met alle middelen waarover ge beschikt;

3. Het is mogelijk, dat de bezetter overgaat tot massale deportatie en het interneeren van alle weerbare burgers. Weigert gehoor te geven aan eenigen oproep van den aard. Ontrekt u aan den dwangarbeid.

4. Alle socialisten volgen de wachtwoorden der Socialistische Partij en houden zich tot hare beschikking gereed.

5. De Socialistische Partij elacht, voor onmiddellijk na de bevrijding, de terugkeer tot onze democratische instellingen. Zij staat dus op het standpunt der wettelijkheid, Gemeentelijke, provinciale en nationale mandatarissen, wier gedrag onder de bezetting onbesproken is, moeten in hun functie hersteld worden.

Geen socialistisch mandataris mag zich derhalve leenen tot het dienen of bevorderen van de plannen, die sommige avonturiers of groepen in het schild voeren tegen onze grondwettelijke vrijheden.

We verwachten, dat elke socialist zijn plicht zal doen.

WELKOM !

We willen niet voor onbeleefden doorgaan en brengen bijgevolg, zoals de gestolen dagbladen «Het Laatste Nieuws», «Vooruit» en andere volkverbonden gazetten dat hebben gedaan, een woord van welkom aan den nieuwen Duitschen baas in België, gauwleier Grohé.

Die verwelkoming kan onze lezers den indruk geven dat we von Falkenhausen «salut en de kost en de wind langs achter» toeroepen. Dat 's trouwens ook zoo.

We wenschen geen keus te doen tusschen beide heren: von Falkenhausen is, om het met den vriendin gehelonthouder Dr. Ley te zeggen, een «aristocratisch varken met blauw bloed»;

Grohé is een invidu, dat van 1922 aan de zijde van Hitler staat; een echte dus.

De Nieuwe beschermers komt van Keulen. Daar zal hij het zeker al hooren donderen hebben. We verwetten er al's op, dat hij het in Brussel zal z'en blijkemen.

We wenschen intusschen zoo gauw mogelijk zijne helen te zien. En dat gebeurt, binnen afzienbaren tijd.

Een verklaring

Een illegaal blad «De Eenheids» verspreidt het nieuws, dat de eenheid is verwezenlijkt tusschen socialist en communisten. Om elk m'evenstand en verwarring te vermijden houden wij er aan te verklaren, dat de VERANTWOORDELIJKE LEIDING VAN DE SOCIALISTISCHE PARTIJ niets afweet van een akkoord afgesloten tusschen socialist en communisten.

De verantwoordelijke leiding van de socialistische partij houdt er daarenboven aan te verklaren, dat zij op dit oogenblik niet het recht heeft een akkoord met andere politieke partijen af te sluiten dat de structuur en organisatievorm der socialistische partij zou wijzigen.

De tijdsomstandigheden laten het niet toe de breede massa onzer partijgenooten daarover te raadplegen. Niet de leiding maar de socialistische arbeiders zelf zullen in de toekomst te beslissen hebben over een zóo belangrijk problema.

Eenheid is een schoon woord maar zonder inhoud als die eenheid niet oprecht is of op losse gronden steunt.

Hoewel wij ook de eenheid aller arbeiders en voornamelijk van dezen die de Marxistische leerstellingen aankleven verlangen, zal nochtans de toekomst ons leeren of er EEN ORGANISATORISCHE EENHEID mogelijk is tusschen socialist en communisten; d.w.z. geen OCCASIONELE SAMENWERKING maar een SAMENSMEETING tot één sterke arbeiderspartij met éénzelfde beginselverklaring, met éénzelfde statutus, met éénzelfde programma, met éénzelfde leiding. Ziedaar wat wij door eenheid verstaan.

Helaas, zoo ver zijn wij nog niet en wij verklaren uitdrukkelijk, dat over dit alles slechts gesproken kan worden wanneer de vrijheid van vergaderen, spreken en stemmen, kortom wanneer het democratisch regime door de overwinning van de gealleerde legers in ons land zal hersteld zijn... en die tijd nadert snel.

FONDS UNPC

De Werker somt een aantal zaken op met betrekking tot de koning, die besproken moeten worden na de oorlog, waaronder de weigering van de koning om zijn ministers naar Frankrijk te vergezellen.

Bron: "De Positie van den Koning", in: De Werker, augustus 1944, p. 1. Collectie CegeSoma, Rijksarchief.

crisis bracht de bestaanszekerheid van de bevolking in gevaar terwijl de traditionele partijen geen antwoord leken te hebben voor de grote uitdagingen waarmee ze geconfronteerd werden. De verkiezingen van 1936 illustreerden de politieke instabiliteit van het land: ongeveer een vierde van de Kamerzetels kwam in handen van partijen die het Belgische parlementaire systeem afwezen, namelijk Waalse en Vlaamse communisten, populisten en Nieuwe Ordegezinde partijen⁶⁷. Het was voor de bevolking reeds voor mei 1940 helemaal niet duidelijk wat de toekomst zou brengen: de democratische weg van de traditionele partijen of de oplossing van één van die nieuwe extremistische partijen⁶⁸?

Deze keuze werd wel gemaakt in de verzetspers. De meerderheid van de verzetskranten koos voor de democratie en wees elke vorm van autoritair regime af. Over de invulling van het begrip “democratie” waren wel wat verschillen op te merken. Zo werd er door de socialistische en communistische pers een onderscheid gemaakt tussen politieke, economische en sociale democratie⁶⁹. Een enkele communistische dissident sprak van een proletarische revolutie die de staat zou bevrijden van “*opportunistische, democratische en avontuurlijke partijen*”⁷⁰. Dergelijk toekomstbeeld was eerder zeldzaam en bovendien niet verbonden aan de KP.

De vooroorlogse politieke democratie moest zowel voor de communisten als voor de socialisten behouden maar vervolmaakt worden⁷¹. Eigen-

lijk sprak enkel de KP zich concreet uit over hoe de politieke democratie uitgebreid moest worden: alle burgers zonder onderscheid van geslacht vanaf 21 jaar moesten kiesrecht krijgen en magistraten, burgemeesters en provinciale gouverneurs moesten rechtstreeks verkozen worden⁷². De KP wenste niet aan de politieke partijen te raken of de uitvoerende macht te versterken, maar wel de inmenging van de financiële instellingen in het politieke leven terug te dringen⁷³.

Wat betreft de economie was er volgens communisten en socialisten vooral nood aan planmatigheid⁷⁴. Voor de socialisten betekende deze planmatigheid een nationalisatie van de bedrijven zodat de winsten ten goede zouden komen aan de gemeenschap en niet aan enkele kapitaalbezitters⁷⁵. De KP nam deze planmatigheid een heel stuk verder. Hét voorbeeld voor de Belgische naoorlogse samenleving was voor hen de USSR – een standpunt dat echter wel beperkt bleef tot de ledenbladen van de KP⁷⁶. In hun ideale maatschappij zouden alle burgers arbeiders zijn en zou niemand kunnen leven door de uitbuiting van andermans werk. Deze socialistische maatschappij was volgens de KP niet terug te vinden in het programma van de nieuwe Belgische Socialistische Partij die zich volgens haar tevreden stelde met meer controle en overleg tussen arbeiders en werkgevers⁷⁷.

Op sociaal vlak eisten zowel socialisten als communisten het recht op werk, een verbetering van de verzekeringen tegen ongevallen en ziekte betaald door de staat, een verhoging van de pensioenen en

67. MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, p. 1079.

68. JAN LENSEN, LUDO STYNEN EN YVES T'SJOEN (red.), *De stekelige jaren – Literatuur en politiek in Vlaanderen 1929-1944*, Gent, 2014, p. 5.

69. *Het Belfort*, november 1943, p. 1. (OF)

70. *De Eenige Weg*, januari 1942, p. 4 en februari 1942, p. 3. (communistisch)

71. *België Vrij*, januari 1942, p. 1 (OF); *De Bevrijding*, november 1944, p. 2 (communistisch); *De Roode Vaan*, september 1941, p. 1 (communistisch); *De Partisaan*, november 1943, p. 2 (communistisch); *Het Brugsche Vrije*, februari 1944, p. 1. (OF)

72. *De Militant*, januari 1943, p. 10 (KP) en *Vrouwen in den Strijd*, juli 1944, p. 2. (OF)

73. *De Militant*, januari 1943, p. 10; *De Metaalbewerker*, mei 1944, p. 1 en *De Volkswil*, december 1943, p. 6 (KP); *De Eenheid*, augustus 1943, p. 3, mei 1944, p. 1 en juni 1944, p. 1. (communistisch)

74. *Strijd*, november 1943, p. 5 (OF) en *De Werker*, juli 1941, p. 1. (socialistisch)

75. *De Werker*, juni 1941, p. 1 en mei 1942, p. 1 en *Morgenrood*, september 1943, p. 1. (socialistisch)

76. *De Militant*, juli 1942, p. 7 (KP); *De Strijd*, februari 1944, p. 2; *De Waarheid*, november 1943, p. 1. (allen communistisch)

77. *De Militant*, juni 1942, p. 9. (KP)

een onderwijssysteem gebaseerd op bekwaamheid in plaats van vermogen⁷⁸. Voor de socialisten moest het systeem van individuele verzekering verlaten worden ten voordele van een systeem gesteund op nationale solidariteit waaraan elke burger van het land zou bijdragen⁷⁹. Ook in de onafhankelijke pers vinden we deze vraag naar een sociale democratie die progressief moest zijn en de belangen van de hele bevolking moest verdedigen in plaats van die van enkele rijke families⁸⁰.

Het Eenheidssyndicaat en de Syndicale Strijdcomités stonden centraal in het maatschappijbeeld van zowel de socialisten als communisten. Deze vakbonden hadden de taak de economische en sociale omstandigheden van de arbeiders te verbeteren, een strijd die niet enkel de taak van de partij was, maar evengoed die van de vakbonden⁸¹. Hier zien we de rivaliteit tussen de communisten en socialisten opnieuw opborrelen en wel met betrekking tot wie nu juist de leiding mocht nemen over het Eenheidssyndicaat. De communisten bouwden hun zaak op het feit dat zij - en niet de socialisten - steeds voor eenheid gestreefd hadden en dat zij met het georganiseerde verzet van de Syndicale Strijdcomités reeds de basis gelegd hadden voor dit naoorlogse Eenheidssyndicaat⁸².

Mits een aantal sociale correcties en economische hervormingen, mocht de Belgische staat voor de Vlaamse verzetspers dus gerust haar vooroorlogse vorm weer aannemen. We zien hier dan

ook duidelijk dat de oververtegenwoordiging van de communisten in de Vlaamse verzetspers geen openlijke radicalisering betekende. Vooroorlogse ideeën zoals het failliet van het parlementaire model en de Belgische staat of de nood aan een sterkere en zelfs autoritaire uitvoerende macht vinden we over het algemeen niet terug in de Vlaamse verzetspers⁸³ en deze ideeën zouden ook de oorlog niet overleven⁸⁴. Wat wel overgebleven was uit de jaren 1930, en slechts versterkt werd door de oorlogservaring, was een verwachting vanwege de bevolking dat de staat bepaalde sociale verantwoordelijkheden zou opnemen en de burgers zou beschermen, niet alleen tegen onmiddellijke crisissen zoals een vijandelijke invasie, maar ook tegen de meer alledaagse economische en sociale tegenslagen⁸⁵.

We zien dan ook dat na de oorlog enkele concrete eisen uit de verzetspers grotendeels verwezenlijkt werden door middel van het Sociaal Pact dat reeds in april 1944 overeengekomen werd door – weliswaar geen representatieve – vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers⁸⁶. Het doel van dit Sociaal Pact was het verzekeren van sociale vrede en een snel economisch herstel na de oorlog. Om dit te bereiken moest er gestreefd worden naar een zo groot mogelijke koopkracht en een verdere uitbouw van het paritair overleg. Bovendien werd een verplicht stelsel van sociale zekerheid opgezet, bestemd voor alle loontrekkenden en gefinancierd door werkgevers en werknemers

78. *De Militant*, januari 1943, p. 10; *De Volkswil*, december 1943, p. 6 en *De Metaalbewerker*, mei 1944, p. 1 (allen KP);

De Eenheid, augustus 1943, p. 3, mei 1944, p. 1 en juni 1944, p. 1. (communistisch)

79. *De Werker*, mei 1942, p. 1 en *Morgenrood*, maart 1944, p. 1. (beide socialistisch)

80. *Ligue des Fonctionnaires Patriotiques*, 1943, p. 2 en *De Patriot*, juni 1943, p. 2. (beide onafhankelijk)

81. *De Eenheid*, oktober 1943, p. 1 en *Strijdwil*, april 1944, p. 1. (beide communistisch)

82. *De Eenheid*, oktober 1943, p. 1 en *Het Vrije Woord*, december 1943, p. 1. (communistisch)

83. Het is wel nuttig om hier op te merken dat het feit dat deze ideeën over het algemeen niet terug te vinden zijn in de Vlaamse verzetspers niet betekent dat deze ideeën niet bestonden binnen het verzet in Vlaanderen. Bij groepen zoals vb. het Belgisch Legioen, de Nationale Koninklijke Beweging en de groepen rond Tony Herbert bestonden deze ideeën wel degelijk, zeker bij het begin van de bezetting. Zie o.a. HERMAN VAN DE VIJVER, RUDI VAN DOORSLAER EN ETIENNE VERHOEYEN, *België in de Tweede Wereldoorlog. Deel 6. Het verzet*. Kapellen, 1988, 112 p.

84. MARNIX BEYEN, "Een representatiecrisis. Politieke en culturele breuklijnen in Vlaanderen tijdens de 'lange jaren dertig'", in: JAN LENSEN, LUDO STYNEN EN YVES T'SJOEN (red.), *De stekelige jaren – Literatuur en politiek in Vlaanderen 1929-1944*. Gent, 2014, p. 29.

85. MARTIN CONWAY EN PETER ROMIJN, *The War for Legitimacy in Politics and Culture 1936-1946*, p. 18.

86. MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, p. 1175.

en werden vakbonden erkend als vertegenwoordigers van de werknemers⁸⁷. Het Sociaal Pact lag in lijn met wat er door socialistische en communistische verzetspers naar voor geschoven werd: geen radicale breuk met de vooroorlogse periode, maar wel belangrijke sociale correcties die reeds lang waren voorbereid.

Van neutrale zelfstandigheid terug naar collectieve veiligheid?

Tijdens de jaren 1930 had België zich – vooral uit angst om meegesleurd te worden in een Franse preventieve oorlog tegen Duitsland – afgekeerd van het systeem van collectieve veiligheid ten voordele van een neutrale zelfstandigheidspolitiek. De linkzijdige begon zich vanaf 1936 steeds ongemakkelijker te voelen bij de consequenties van deze zelfstandigheidspolitiek: België trok zich terug uit de internationale scène terwijl naburige fascistische dictaturen zich steeds agressiever gingen gedragen⁸⁸.

In de Vlaamse verzetspers werd resoluut gekozen voor de garantie van de Belgische territoriale integriteit door middel van een systeem van collectieve veiligheid. Er was dan ook bezorgdheid om overheerst te worden door niet alleen Duitsland⁸⁹, maar ook Groot-Brittannië⁹⁰ en de Sovjet-Unie⁹¹. Deze bezorgdheid werd bovendien gebruikt om

de bevolking te mobiliseren voor de strijd tegen de bezetter. De bevolking moest haar toekomst in eigen handen houden en mocht de bevrijding niet overlaten aan de geallieerden. “*Attentisme*” werd dan ook zwaar veroordeeld⁹². De oplossingen om de territoriale integriteit te verzekeren liepen uiteen van een unie met Nederland⁹³, tot een gewaarborgde onafhankelijkheid door middel van internationale verdragen⁹⁴ of net een duidelijk ongehoor in de slagkracht van dergelijke verdragen⁹⁵. Een belofte van de geallieerde overwinnaars dat zij geen territoriale aanwinsten beoogden en zich niet zouden mengen in de binnenlandse aangelegenheden van andere staten was voor alle ideologische strekkingen de basis voor internationale vrede⁹⁶.

Zowel in de socialistische als katholieke, liberale en onafhankelijke pers overheerste het Atlantisme en vormde het Atlantisch Handvest – ondertekend door Engeland en de Verenigde Staten in augustus 1941 – de basis voor een nieuwe internationale orde⁹⁷. “*De eeuw van imperialisme*” was voorbij en voortaan zou de nadruk liggen op samenwerking tussen Engeland en de Verenigde Staten. Voor de Kommunistische Partij en het OF vormden de geallieerde staten Engeland, de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie de basis van de internationale orde. Zij waren bereid om met alle grootmachten samen te werken maar wensten absoluut van geen enkele grootmacht afhankelijk te zijn, ook niet van de Sovjet-Unie⁹⁸.

87. DIRK LUYTEN en GUY VANTHEMSCHÉ (eds.), *Het Sociaal Pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen. Acta van het historisch luik van het colloquium “50 Jaar Sociaal Pact”, Vrije Universiteit Brussel, 8-9 december 1994*, Brussel, 1994, p. 248-249.

88. MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, p. 1084-1087.

89. *Nationaal Front*, 1944, p. 1 (onafhankelijk) en *Vrij. Orgaan van het Onafhankelijkheidsfront gewest Mechelen*, november 1943, p. 1. (OF)

90. *De Roode Vaan*, juni 1944, p. 2. (communistisch)

91. *Nationaal Front*, 1944, p. 1. (onafhankelijk)

92. ‘t *Vrije België*, oktober 1940, p. 1. (onafhankelijk)

93. *Nationaal Front*, 1944, p. 1 (onafhankelijk) en *Te Wapen*, januari 1944, p. 1. (communistisch)

94. *België Vrij*, juli 1942, p. 1 en *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, februari 1944, p. 2 (beide OF); *Steeds Vereenigd – Unis Toujours*, 1942, p. 1. (onafhankelijk)

95. *Klassenstrijd*, september 1943, p. 2 (communistisch) en *Steeds Vereenigd – Unis Toujours*, 1942, p. 1. (onafhankelijk)

96. *België Vrij*, juli 1942, p. 1 en *Inwendig Bulletin van het Onafhankelijkheidsfront*, februari 1944, p. 2 (beide OF); *Steeds Vereenigd – Unis Toujours*, 1942, p. 1. (onafhankelijk)

97. *De Vrijheid. Voor Vrijheid Vorst en Vaderland*, mei 1942, p. 3 (liberaal); *De Vrijeschutter*, 1941, p. 3 en *La Lanterne*, augustus 1941, p. 4, september 1941, p. 7 en december 1941, p. 3 (beide katholiek); *Optimisme*, oktober 1941, p. 1 en *De Vrije Belg*, maart 1943, p. 2 en april 1943, p. 2. (beide onafhankelijk)

98. *De Bevrijding*, juli 1944, p. 2 en *De Roode Vaan*, februari 1944, p. 2. (beide KP)

NUMMER 1

't Vrije België

Onregelmatig en niet gecensureerd tijdschrift kosteloos verspreid tot verdediging van onze Nationale Vrijheden en tot bevrijding van ons Belgisch Vaderland

Beheer: Meir, Antwerpen

Verantw. uitgever: Siffer, Stadskommandant, Gent

Redactie: Kouter, Gent

Belangrijk Bericht

De lezers van dit blad worden verzocht « 't Vrije België » niet langer in handen te houden dan den tijd noodig om het te lezen of af te typen. Graag zullen de auteurs vernemen dat het blad op veelvuldige exemplaren wordt verspreid.

Men overhandige het blad slechts aan betrouwbare personen altijd met de meeste voorzichtigheid. Nooit, onder welk voorwendsel het ook zij, in tegenwoordigheid van derden, zelfs van vrienden, de menschen noemen die het blad afgegeven hebben of kunnen bezorgen.

Bij gevaar niet aarzelen het blad te vernietigen.

Ons Programma

Vijf maanden bezetting hebben ons reeds een volledig tafereel gegeven van hetgeen er van onze bevolking geworden zal, indien de overweldigende als bestendig heer en meester in ons land zou heerschen.

Aan het hoofd om zich meester te maken der openbare besturen: de verachte bende verraders en twistzoekers die reeds sedert jaren aan het «Deutschtum» verkocht zijn en die, eilaas, in onze binnenlandsche politiek ook sedert een gelijken tijd al de noodlottige maatregelen hebben doen zegerieren, die ons tot de ellendigen toestand in dewelke wij nu verkeerden, hebben gebracht.

Aan hun zijde, een hoop gatlikkers en arrivisten, die menen of die hopen dat den tijd gekomen is om hun gezag, hun fortuin of hun situatie te bevestigen of te verbeteren. En onder hun beleid, de kudde der ja-kuikers, tal van menschen zonder energie of zonder eergevoel die aan de grijze luizen die ons glimlachend met waardelooze «marken» niplunderen, reeds den laffen aanval van 10 Mei hebben gegeven, en niet het minste mededoogen gevoelen voor het lijden der minderen en voor de beproevingen van hun landgenooten.

Hun namen geven we vandaag niet. Iedereen kent ze bij name wel. En op den dag der bevrijding zal het volk wel de heerschappij kunnen erkennen aan wie een gepaste straf zal moeten toegediend worden.

Ondertusschen achten wij het noodig ons gereed te maken voor dien dag en voor onze vrienden de richtlijnen te bepalen door dewelke ze de komst van onze bevrijding zullen voorbereiden en bespoedigen. Dat is ons doel.

De vaderlandsliefde onderhouden, de verraders en twistzoekers onmededoogend bekampen, de weerstand der bevolking tegen de plagerijen van den bezetter en van zijn aan-

hangers aanmoedigen, dat zijn de middelen die we zullen gebruiken om ons doel te bereiken.

VADERLANDSLIEFDE

Het volk heeft zijn vaderland lief. Zulks moet niet bewezen worden. Ook als wij over vaderlandsliefde schrijven, is het niet om te herinneren dat ze een plicht uitmaakt voor iedereen, maar wel om in de huidige omstandigheden hare kenmerken te ontleden. Wij, Vlamingen zijn in de eerste plaats Belgen. Wij kunnen en zullen niet vergeten,

die aan onze eigenlijke genie en aan ons nationaal streven ten goede komt.

Noch onder Engelschen invloed, die wij niet te vrezen hebben

Noch onder Duitschen invloed omdat wij die nog beter kennen dan de twee vorigen. Twee bezettingen, het voorbeeld van een volk die om kanonnen en vliegtuigen voor een afschuwelijken oorlog te vervaardigen, in de grootste armoede en ellende sedert jaren leeft, geweld in al omstandigheden gebruikt en de andere volkeren der wereld als minderwaardigen aanziet, hebben ons geleerd wat Duitschen invloed beteekent. Het Hakenkruis zal in de geschiedenis doorgaan als het zinnebeeld van de Vlaamsche Belgen niet minder dan hunne Waalsche broeders fier zijn over ons menschzijn en onze loyaliteit.

Wil dat zeggen dat we tusschen onze buurnatiën geen keus mogen maken, en met de eene of de andere onder hen geen nauwere banden aanknoopen? Geenszins! Het ware een al te onnoozele gevolgtrekking. Maar in die keus, moeten wij ons door het gevoel niet laten leiden, en daarom ook niet aan franschgezindheid, anglophilie of duitsegezindheid sacrificeren. De maatstaf van onze keus, moet ons eigenbelang zijn en niets anders dan ons eigenbelang.

Daarom ook in het internationaal statuut, dat deze oorlog tot slot zal dienen, zal onze zelfstandigheid door wat anders moeten gewaarborgd worden als door beloften. Bij ondervinding weten we, dat eene Duitse belofte gelijk is aan de verzekering van een ramp voor ons land. Wij kunnen ze dus missen. De Fransche en Engelsche beloften die eveneens tot waarborg moesten dienen voor onze zelfstandige neutraliteit, hebben echter nooit bij machte geweest onze gewesten van die ramp te vrijwaren. In de toekomst zullen onze bewindvoerders dus moeten onderzoeken of er niets degelijker bestaat in het arsenaal der buitenlandse verhoudingen dat ons een heilzame vrede kan bewaren.

Edoch! Het is hier de plaats niet om dit te bespreken.

Wij zijn en blijven een klein land blootgesteld aan de wisselvalligheden van den strijd om evenwicht of overheersching der grootmogendheden.

ANTOINE VAN HOOREBEKE,
stichter van « 't Vrije België », gestorven
voor zijn vaderland te Flossenburg
(Duitsland) in Februari 1945

dat in de geschiedenis reeds sedert Cesar, dus ruim sedert 20 eeuwen, de bevolking van onze streek onder de benaming van «Belgen» gekend was, en dat meer dan een eeuw zelfstandigheid van onze landgenooten een van de meest begunstigde natiën van de wereld heeft gemaakt.

Daarom is het, dat we als Belgen zelfstandig willen blijven.

We verlangen niet onder vreemden invloed te leven!

Noch onder Franschen invloed, omdat, al hebben we voor de Fransche Natie, voor de Fransche beschaving en voor de Fransche kunsten en letterkunde de meeste neiging en de grootste eerbied, we in de Fransche samenleving de plaats niet kunnen bekomen

't Vrije België wijst resoluut elke vreemde invloed af: zowel de Franse, Engelse als Duitse. Indien er nauwere banden worden aangeknoopt met buurlanden, mag dit uitsluitend voortkomen uit eigenbelang.
Bron: "Vaderlandsliefde", in: 't Vrije België, Gent, oktober 1940, p. 1. Collectie CegeSoma, Rijksarchief.

Met betrekking tot deze laatste opmerking voelde de communistische pers zich duidelijk in het defensief gedreven door kwatongen die het volgende durfden beweren: “Over de bedoelingen der kommunisten is iedereen voldoende ingelicht. Door het lamleggen van de ganse economische bedrijvigheid, van het verkeer en de voedselvoorziening hopen zij de uitgehongerde massas tot opstand te drijven om dan hun bloedige dictatuur te vestigen ter uitvoering der bevelen van Moscou”⁹⁹. Dat de communisten België zouden willen “bolsjwiseren” of inlijven bij de Sovjet-Unie noemden zij echter een grove leugen. Stalin zelf had namelijk verklaard dat de onafhankelijkheid van alle tegenwoordig door Duitsland verdruchte landen hersteld zou worden na de bevrijding, net als hun recht om hun politiek stelsel te kiezen. Dit was voor *De Vrijheidsbode* het bewijs dat de Belgische bevolking mocht vertrouwen op de goede bedoelingen van Moskou¹⁰⁰.

Het zwaartepunt van het naoorlogse systeem van collectieve veiligheid zou dus buiten Europa liggen, maar we vinden bij de communisten toch ook het idee van blijvende politieke, economische en culturele samenwerking in Europa terug. Deze samenwerking zou een toekomstige Duitse invasie moeten uitsluiten en de culturele en economische heropbouw van Europa ondersteunen¹⁰¹.

Tot slot komen we ook in dit thema enkele dissidente communisten tegen die dankbaar voer vormden voor bovenstaande kwatongen. Zij droomden van de Verenigde Sovjetstaten van Europa met Vlaanderen en Wallonië als vrije en onafhankelijke socialistische republieken. In dit toekomstbeeld zou België dus ophouden te bestaan¹⁰².

Vlaamse emancipatie of Belgisch patriottisme: is een keuze eigenlijk nodig?

“Alleen in een vrij België kan onze cultuur opbloeien, zal onze Vlaamse persoonlijkheid haar eigen aard ontwikkelen”¹⁰³.

Tijdens het interbellum ontwikkelden zich zowel aan communistische, socialistische, katholieke en liberale zijde Vlaamsgezinde vleugels. Deze Vlaamsgezinden stonden voor een groot aantal keuzes die aanleiding gaven tot een voortdurende onenigheid en tot wat Marnix Beyen de *representatiecrisis* van het interbellum noemt¹⁰⁴.

Op geopolitiek vlak behoorden culturele autonomie binnen een unitair Belgisch staatsverband, politieke zelfstandigheid binnen federaal België, een onafhankelijk Vlaanderen, een Dietse Volksstaat of een groot Bourgondisch Rijk waarvan Vlaanderen de kern zou worden tot de opties. De ideologische breuklijn liep dan weer tussen een liberale en stedelijke dan wel een katholieke en landelijke verbeelding van Vlaanderen. En dan moest men voor de inrichting van de staat nog kiezen tussen een liberaal-parlementair, radicaal-democratisch of corporatief-populistisch model. Van een stabiele opdeling in twee grote ideologische kampen was geen sprake, de scheidingslijnen doorkruisten de verschillende ideologieën¹⁰⁵.

Wanneer we bovenstaand schema toepassen op de Vlaamse verzetspers komen een aantal keuzes toch duidelijk naar voor. De meerderheid van de kranten koos voor een cultureel autonoom Vlaanderen binnen een unitair België voorzien van een liberaal-parlementaire democratie. Er bleef wel

99. *Nationaal Front*, 1944, p. 1. (onafhankelijk)

100. *De Roode Vaan*, november 1943, p. 2 en *Het Vrije Woord*, december 1943, p. 1 (communistisch); *De Vrijsschutter*, februari 1944, p. 4 (katholiek) en *Recht en Vrijheid*, april 1944, p. 4. (onafhankelijk)

101. *De Roode Vaan*, november 1943, p. 1 (communistisch); *Klokke Roeland!*, juni 1942, p. 1 en *Vrij. Orgaan van het Onafhankelijkheidsfront gewest Mechelen*, november 1943, p. 1. (beide OF)

102. *De Eenige Weg*, februari 1942, p. 1 en *Klassenstrijd*, maart 1942, p. 1. (beide communistisch, niet KP)

103. *De Vrijsschutter*, augustus 1944, p. 4. (katholiek)

104. JAN LENSEN, LUDO STYNEN en YVES T'SJOEN, *De stekelige jaren*, p. 5.

105. MARNIX BEYEN, “Een representatiecrisis”, p. 26-27.

een scheidingslijn bestaan tussen een liberaal en stedelijk dan wel een katholiek en landelijk Vlaanderen¹⁰⁶. Alle in de verzetspers aanwezige ideologieën combineerden een sterke Vlaamse identiteit met een Belgisch patriottisme. De katholieke bladen voegden hier nog royalisme aan toe: “*We zullen ons eensgezind en vol enthousiasme rond onze geliefde koning scharen. [...] Dan zal het christelijke, het schone en blijde Vlaanderen weer herademen*”¹⁰⁷.

In de onafhankelijke pers werd de leiders van de Vlaamse Beweging een gebrek aan patriottisme verweten. “*Gezond Flamingantisme*” was volgens deze kranten het besef dat Vlaanderen verloren zou zijn zonder België en dat de Vlaamse Beweging geen verbeterde taalstrijd mocht voeren maar “*een tegemoetkomende voeling*” moest kunnen tonen met de Franstaligen¹⁰⁸.

Een belangrijke bezorgdheid van de Vlaamsgezinde verzetspers was het kapen van Vlaanderen door collaborerende bewegingen¹⁰⁹ en de invloed die deze collaboratie zou hebben op het ontstaan van een “*anti-Vlaamse campagne*” na de oorlog¹¹⁰. Met deze anti-Vlaamse campagne verwees men naar de vermeende activistenjacht na de Eerste Wereldoorlog, een beeld dat niet helemaal strookt met de realiteit. De naoorlogse regeringen stelden zich namelijk verzoenend op tegenover de activisten – we zagen al dat een deel van de verzetspers hier net kritiek op had. De clementiewet in 1929 en de amnestiewet in 1937 tonen dat er in

Vlaanderen met betrekking tot deze anti-Vlaamse campagne een kloof bestond tussen beeldvorming en realiteit¹¹¹.

Bij de overgrote meerderheid van de clandestiene pers lag de nadruk duidelijk op de eenheid van het land maar dit betekent niet dat deze wens steeds voortkwam uit patriottisme. De Belgische staat kon ook eerder de optie van het minste kwaad dan een patriottisch ideaal zijn en louter ingeschakeld worden voor het zelfbehoud van het Vlaamse volk. Zo zouden Vlamingen en Walen – indien verdeeld – snel het slachtoffer worden van “*vreemde imperialisten*”¹¹².

Was er in de Waalse verzetspers dan ook een Waals bewustzijn terug te vinden? Volgens Laurence Renson niet. Als er toch uitspraken gedaan werden over Walen en Vlamingen, dan was het om te benadrukken dat deze twee verschillende culturen tot hetzelfde volk behoorden en om te waarschuwen voor de voorkeurspolitiek ten voordele van de Vlamingen die volgens hen door de Duitsers gebruikt werd om het land te splitsen¹¹³. Deze vaststelling bevestigt ook de stelling van Dejonghe dat er bij de Waalse verzetspers slechts zelden een Waalse identiteit aanwezig was¹¹⁴.

De Vlaamse identiteit bleef tijdens de oorlog dus wel degelijk verenigbaar met het Belgisch patriottisme. Ook meteen na de bevrijding bleef het patriottisme in Vlaanderen een relevante boodschap. Conway stelt hieromtrent dat de oorlog gezien werd

106. *De Pionier*, juni 1942, p. 2; *Ons Vaderland*, 1941, p. 2; *Strijd*, 1942, p. 1; *Vrij!*, februari 1942, p. 2 en *Het Kempisch Front*, februari 1944, p. 1 (allen OF); *Het Vrije Woord*, januari 1941, p. 3 en *De Roode Vaan*, september 1941, p. 1 (beide communistisch); *De Stem der Belgen*, september 1944, p. 3; *De Vrije Belg*, januari 1943, p. 4; *Optimisme*, juli 1941, p. 1 en *Steeds Vereenigd – Unis Toujours*, 1943, p. 1. (allen onafhankelijk)

107. *De Vlaamsche Vlagge*, februari 1941, p. 1. Zie ook *Vrije Vaderlanders*, maart 1941, p. 6 en *De Vlaamsche Leeuw*, november 1941, p. 1. (katholiek)

108. *Uilenspiegel*, juni 1943, p. 1 en *Tijl*, april 1943, p. 2. (beide onafhankelijk) Zie ook *Ligue des Fonctionnaires Patriotiques*, 1943, p. 2. (onafhankelijk)

109. *De Roode Vaan*, april 1942, p. 2 en maart 1944, p. 2 (communistisch) en *Vrij. Orgaan van het Onafhankelijkheidsfront* gewest Mechelen, februari 1942, p. 1. (OF)

110. *Morgenrood*, juli 1941, p. 1 (socialistisch); *Tijl*, 1943, p. 1 en *Uilenspiegel*, juni 1943, p. 1. (beide onafhankelijk)

111. JOSÉ GOTOVITCH en CHANTAL KESTELOOT, “Amnestie, het onmogelijke compromis”, p. 150-151.

112. *De Spion*, mei 1944, p. 4. (onafhankelijk)

113. LAURENCE RENSON, *De sluikpers in de provincie Namen onder de Duitse bezetting*, p. 142-144.

114. LISA DEJONGHE, *Belge, Réveille-toi! Belgische nationale identiteiten in de clandestiene pers tijdens de Tweede Wereldoorlog*, p. 127-128.

DE VLAAMSCH E LEEUW

OPSTEL EN BEHEERD: ZEVEN VLAAMSCH E FIL OSOFEN.

VERANTWOORDELUK E UITGEVER: RUBENS GROENPLAATS
ANTWERPEN.

HY GAF HEN DEN EEUWIGEN VREDE!

Ja, hy gaf hen den eeuwigen vrede aan de duizenden slachtoffers van Warschau, gevallen voor de blinde vernielings- en overheerschingszucht van Hitler, die by zyn aanval op Polen den oorlog begon tegen weerlooze burgers en sindsdien voortgaat het katolieke Polen te vermoorden, hy, Adolf Hitler, de redder van het kristendom.

Ja, hy gaf den eeuwigen vrede aan de 30000 burgers die vielen als slachtoffe van de Duitsche luchtmacht, die Rotterdam in een puinhoop veranderde ten einde de Hollandsche legers tot overgave te dwingen, om zoo doende des te vlugger de vlag der nieuwe orde te laten wapperen-orde van terreur, roof en bedrog.

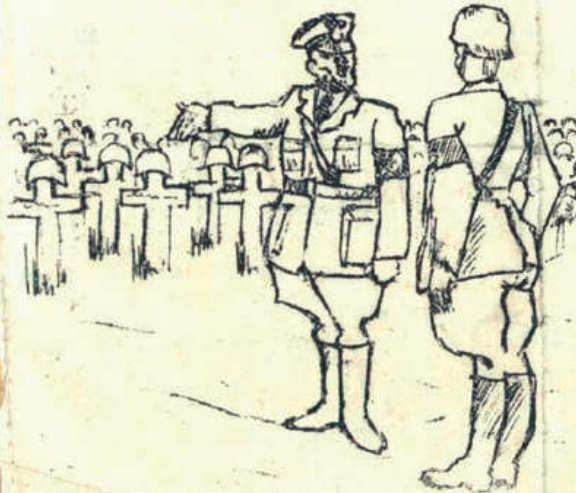
Welke deugd had radio Brussel niet toen hy kon mededeelen in September 1940 dat de zwaarste luchtbombardementen op Engeland, in het bijzonder op Londen heele wyken hadden verwoest en er 400 vrouwen en kinderen gedood werden door de zwaarste bommen, bommen waaraan geen menschelyk lichaam op 400 m. kon aan weerstaan. De totale oorlog die door Hitler gehuldigd werd en die niet gevoerd wordt tegen soldaten maar tegen de burgers heeft in Engeland reeds 110.000 burgelyke slachtoffers geëischt. Aan deze slachtoffers schenkt de bloedhond Adolf Hitler den eeuwigen vrede!

Vielen in ons land ook niet ongeveer 8000 burgers door de laffe overval zonder oorlogsverklaring, niettegenstaande de menigvuldige beloften van Hitler, dat hy de onschendbaarheid van ons grondgebied zou eerbiedigen. Schenkt hy aan deze slachtoffers ook niet den eeuwigen vrede?

Doch ondanks de zwaarste beproevingen en de verschrikkelijkste beproevingen hielden de Engelschen het hoofd boven water en zyn ze nu in staat om op hun beurt Duitschland zware klappen toe te brengen en ze zullen zoo voortgaan tot het nazi-regiem als een kaartenhuisje ineenstort. Wie wind zaait, zal storm oogsten!

V V V V V V V V

DE 10 GEBODEN VAN EEN GOEIE VLAMING.

- 1° Bovenal bemint België, uw vaderland
- 2° Zwerft uw trouw aan zyn vorst en zyn land.
- 3° Volgt de rechte wegen, geef uw eer te pand.
- 4° Koopt geen pro-duitsch krantenblad.
- 5° Geef de vyand den genadeslag!
- 6° Hangt Declerck, Degrelle aan den paal der schand!
- 7° Gaat nooit of nergens kyken
- 8° Waar de zwarte benden pryken.
- 9° Haat ze, verfoeize, zonder dralen.
- 10° Doet ze in het graf by de piëren dalen.

De 10 geboden van een goede Vlaming volgens De Vlaamsche Leeuw. Bron: "De 10 geboden van een goeie Vlaming", in: De Vlaamsche Leeuw, 1941. Collecties Koninklijke Bibliotheek van België.

als een collectieve test voor de kwaliteiten van de Belgische bevolking, die hierin glorieus geslaagd was. “Slechte Belgen” moesten nu snel verwijderd worden om vervolgens een gelukkiger vaderland op te bouwen. Patriottische eenheid werd bovendien ook bewust ingezet als politiek discours door de naoorlogse regeringen om de materiële ontberingen van de heropbouw te legitimeren¹¹⁵. Pas tegen het einde van de jaren '50 werd de combinatie Vlaamsgezindheid en Belgisch patriottisme onverzoenbaar. Pieter Lagrou vat het als volgt samen: “Die “Vlaamse herinnering” neemt [...] pas relevante proporties aan door de vernederende collectieve ervaringen na de oorlog: het zijn die frustraties die ertoe leidden dat een groot deel van de Vlaams-katholieke opinie zich post-factum met de oorlogservaringen van een radicale minderheid identificeerde. Het gaat hier dus eerder om een strategische keuze van de Vlaamse katholieken in de naoorlogse politiek dan om de nasleep van een oorlogstrauma *sensu stricto*”¹¹⁶.

IV. De BSP: een nieuwe partij of slechts een nieuwe naam?

Van een normaal partijpolitek leven was er tijdens de bezetting natuurlijk geen sprake. De verzetspers werd zowat de enige tribune voor “vrij” politiek debat en traditionele partijen verdwenen grotendeels van het politieke toneel. De illegale Belgische Socialistische Partij – opgericht in maart 1942 – was eigenlijk de enige traditionele partij die een vrij regelmatige werking wist te ontplooiën tijdens de bezetting¹¹⁷. Zij had er dan ook alle belang bij om zich goed voor te bereiden op de bevrijding.

De socialisten waren namelijk in diskrediet gebracht door de collaboratie van een deel van de Belgische Werkliedenpartij en trachtten die tijdens de bezetting om te keren door zeer actief het politieke (toekomst)project van hun nieuwe partij te beschrijven en promoten. Het feit dat deze nieuwe partij zich in het centrum van de staat moest positioneren, de leiding moest nemen bij de heropbouw van het land en bovendien zou openstaan voor “vrienden van de BWP, oude communisten, progressieve liberalen, christelijke arbeiders” stond wel enigszins in contrast met de ambitie ook nog een revolutionaire partij te zijn¹¹⁸. Het leek voor de BSP moeilijk om een evenwicht te vinden tussen vernieuwing en het voortbouwen op hun verleden. De socialisten waren namelijk wel trots op wat de BWP bereikt had voor de oorlog en wensten dit werk verder te zetten¹¹⁹. Met de vernieuwing van de partij wilde men vooral op hetzelfde pad verdergaan mits de fouten uit het verleden – die vooral bij de leiding van de oude partij lagen – ongedaan gemaakt werden¹²⁰.

In december 1941 kondigden de socialisten hun nieuwe programma reeds aan als “radikaler [...] dan de voortvarendste onder ons voor 10 Mei 1940 had durven wensen”¹²¹. Pas in maart 1944 publiceerde *Morgenrood* de intentieverklaring van de BSP. Twee intenties werden hierin uiteengezet: ten eerste het snelle herstel van het land en ten tweede de sociale eisen die een menswaardig inkomen moesten opleveren, bescherming tegen alle risico's en een verzekerde rustige oude dag¹²². Van het in 1941 aangekondigde radicalisme was met het oog op de bevrijding en een snel economisch herstel van het land tegen 1944 dus niet veel meer te merken.

115. MARTIN CONWAY, *The Sorrows of Belgium*, p. 577.

116. PIETER LAGROU, “Welk Vaderland voor de Vaderlandslievende verenigingen?”, p. 160.

117. RIK HEMMERIJCKX, “A la guerre comme à la guerre. Gentse socialisten tussen collaboratie en verzet (1940-1944)”, in: *Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 3-4, 1993, p. 530-531.

118. *Bevrijding*, maart 1942, p. 1; *De Werker*, september 1943, p. 1 en *Morgenrood*, september 1943, p. 1.

119. *De Werker*, december 1941, p. 1.

120. *De Werker*, juni 1941, p. 1; *Morgenrood* juli 1941, p. 1 en *Bevrijding*, maart 1942, p. 1.

121. *De Werker*, december 1941, p. 1.

122. *Morgenrood*, maart 1944, p. 1.

Tijdens de bezetting werd elk voorstel tot samenwerking met de communisten afgewezen. Zo zagen we reeds dat de plannen van de socialisten tot de oprichting van een Eenheidssyndicaat voor concurrentie met de communisten zorgden. Individueel mochten leden zich wel engageren en toetreden tot verzetsgroepen, zoals het Onafhankelijkheidsfront, maar als beweging hield de BSP zich afzijdig van elke verzetsformatie. Een rechtstreekse confrontatie met de bezetter via gewapende actie of straatprotest werd dan ook niet aangegaan. In de eerste plaats wilden de socialisten clandestien als partij overleven en hun leden moreel steunen en van collaboratie weerhouden¹²³.

De BSP slaagde er tijdens de oorlog effectief in om het vertrouwen van de socialistische achterban te winnen en de socialistische partij een nieuwe legitimiteit te geven¹²⁴. De nieuwe partijleiders, die grotendeels uit de clandestiene actie (Achille Van Acker, Louis Major, Antoon Spinoy, Max Buset en Victor Larock) maar ook uit de Londense groep (Paul-Henri Spaak) kwamen, waren pragmatisch ingesteld. In ruil voor sleutelposities in het naoorlogs politiek bestel en het inwilligen van hun tijdens de oorlog geformuleerde eisen, was de BSP bereid om loyaal deel te nemen aan de restauratie van de vooroorlogse samenleving¹²⁵. In navolging van de toevoeging van “Socialistische” aan haar naam en enigszins opgejaagd door communistische concurrentie, bekrachtigde de BSP in 1945 wel het Charter van Quaregnon en zijn marxistische grondslagen¹²⁶.

V. Besluit: over continuïteit en verscheidenheid

Als we de activiteit van de verschillende ideologische groepen in de Vlaamse verzetspers heel kort samenvatten, ziet die er als volgt uit: de communisten bouwden aan hun politieke legitimiteit

om na de oorlog een leidende rol op te nemen, de socialisten waren vooral met zichzelf en hun nieuwe partij bezig met als doel het herstel van hun vooroorlogse positie en de katholieken uitte zich als overtuigd koningsgezind en waren de enige groep waarin er nog gematigdheid met betrekking tot de bestraffing van de collaboratie te horen was. Doorheen de onafhankelijke verzetskranten is moeilijker een lijn te trekken en de liberalen manifesteerden zich niet expliciet in het debat. Wanneer we het zo simplistisch voorstellen, leest deze samenvatting bijna letterlijk als een aankondiging voor wat er na de oorlog te gebeuren stond in België. Kunnen we hieruit besluiten dat het toekomstproject dat in de Vlaamse verzetspers beschreven werd, en bij uitbreiding de politieke discussie in deze pers, relevant was voor de Vlaamse en Belgische naoorlogse samenleving?

Ik meen van wel. Heel wat politieke projecten die beschreven werden in de Vlaamse verzetspers – zoals het stelsel van de sociale zekerheid, de terugkeer naar de collectieve veiligheid en het bevestigen van de parlementaire democratie – werden kort na de bevrijding realiteit. En ook tegenstellingen die opdoken in het politieke debat tijdens de oorlog – tussen de katholieke en vrijzinnige ideologieën met betrekking tot de koning en binnen de katholieke beweging met betrekking tot de repressie – werden in de naoorlogse periode verder uitgediept. Er werden, met uitzondering van de meer extreme communisten, eigenlijk geen “vreemde” thema’s of standpunten naar voor gebracht die na de oorlog uit het politieke debat verdwenen. Hierin ligt dan ook de grote waarde van de verzetspers en de groepen die hierin actief waren: ze hielden het democratisch debat gaande en creëerden een omgeving waarin deze ideeën konden groeien. Na de bevrijding kon men de Belgische samenleving op politiek en ideologisch vlak beginnen heropbouwen op een goed onderhouden terrein. De nadruk ligt dus op *goed onderhouden* en niet op *vernietigd of volledig omgewoeld*.

123. RIK HEMMERIJCKX, “A la guerre comme à la guerre”, p. 543-545.

124. *Idem*, p. 563.

125. DIRK LUYTEN en GUY VANTHEMSCHE, *Het Sociaal Pact van 1944*, p. 249-250.

126. MICHEL DUMOULIN, EMMANUEL GERARD, VINCENT DUJARDIN, *Nieuwe geschiedenis van België*, p. 1235.

MORGENROOD

ORGaan DER SOCIALISTISCHE PARTIJ

Bei Uns in Deutschland

Zij voeren beiden een goed burgerlijk bestaan. Zij zijn beide gehoorzame kinderen van de heilige Moeder de Katholieke Kerk.

Zij hebben beide in ons land en over den Rijn naam gemaakt als intellectuelen. De een heeft het type geschapen van den Vlaaming die maar één bekommernis heeft: goed eten en drinken en al en toe een kattelie in het donker knippen. De ander brengt in zijn novelleten Vlaamse menschen ten toonele, die nooit in opstand komen tegen de gevestigde en erkende autoriteiten, laat staan tegen het sociale statuut dat reeds zoo lang deze Vlaamse menschen exploiteert. Beide hebben het wel gebruikt. Beide hebben een hekel aan politiek, ten minste voor zover het openlijk stellingnemen betreft maar niet waar de politiek e opbrengt.

Felicitijk houden zij van dubbelzinnigheid. Zoo werden beide tijdens de bezetting door de diensten des heeren Goedels uitgenodigd te Berlijn een lezing te komen houden. Geen oogenblik aarzelden zij. Waarom ook? De Duitschers hadden immers den oorlog gewonnen? En dan, een afdeling als het Duitsche met zijn goed renderende sentimentalfiteit ten opzichte van de Vlaamse « onderdrukte » broeders, kan men toch niet verwarlooszen?

Dies togen zij oostwaarts en werden er gul ontvangen. Niemand sprak van de twintigduizend langgescoten onze militairen omgekomen door den jongsten inval der nazihorden. Niemand sprak over de verwoestingen in het zichtige land Vlaanderen. Men was vriend goedde Germanen, onder vrienden. Ten andere, iedereen weet dat de Engelsen alleen schuld hebben aan dien oorlog. Men at en dronk dus zacht het goede Germanen nu eenmaal betamt.

Maar een der beide kormulaten — Ernest Elsen, guburq'ist faust l'appelir par son nom — was toch een heel klein beetje ongruis.

Het is het ten slotte wel zoo zeker dat Duitschland dien oorlog ging winnen? In ieder geval, een paar voorzorgsmaatregelen kunnen nooit schaden. En daarom schreef de heer Elsen voor een der « minimeetische Vlaamse weekbladen » — het hoorlijk katholieke wel te verstaan — een lang artikel over die reis. Hij legde er voor allen den nadruk op, dat Timmermans (me villa, suozoo) en hij

(Vervolg blz. 2.)

Morgen zal men Klarheid van Ons Vergen!

Er zijn in het land, buiten de socialistische, nog e voorstandebewegingen, welke actie wij waardeeren en, waar het past, ook steunen. Iets anders, schiedt ons echter doorgaans van en. Wij beperken ons niet tot hetgeen in dat prachtige e veld nummer 2 van « Le Soir » te lezen stond: « Ons programma is, de Mollen helpen verjagen. Punt en daarmee is 't. Want wij weten dat het daarmee niet uit KAN zijn. Ja, wij zouden schier gelooven dat het DAAERNA eerst zal beginnen. Dan krijgen wij in elk geval pas onze beloftekarte op te spelen en het is over hetgeen DAAERNA moet komen, dat alle socialistische sinds 1940 kopzorgen maken.

Welke zullen de eerste bevestigingen van ons volk zijn na de bevrijding? Ondaaka de verwachting der goewen valt het thans niet zwaar meer, ze te doen.

Op het politieke plan vrijheid, wraak en vernieuwing. Op het sociale plan herstel van de gezinnen door terugkeer van de honderdduizenden weggewerden, werk, flinke loonen, degelijke en rechtvaardige bevoorrading, maatschappelijke veiligheid.

Op het economische plan: orde, om het met één woord aan te vullen, om orde die toelaat de sociale cohesie in te willigen en verhindert dat wij in de toekomst nog de rampen zouden beleven, waardoor het tijdperk tusschen de twee oorlogen werd gekenmerkt en waarvan wij thans alleen minder schijnt te danken omdat ons land vandaag nog zoveel groeter is.

Nu is er een groepering (« Belgisch Onderwijzend Korps noemt zij zich) die op vrij ernstige schaal een « Open Brief » loomt te verspreiden waarin den heer Nijns o. a. het volgende wordt ten laste gezegd:

1) Gij hebt de V. N. V. en De Vloeschlauer en De Pillie tot adjunct-secretaris-generaal en directeur-generaal laten benoemen en hen een onafhankelijke reeks onwettige aanstellingen en rechtverkrachtingen laten begaan;

2) Gij hebt de samenstelling als studierprofessor, schoolbestuurder of leeraar ondoetkend van een groot aantal patente landverdraders;

3) Gij hebt de S.S.-mannen Jacobs en Van Rosbroeck tot hoogleraar benoemd en getracht hen aan de Brusselsecholen te plaatsen (Vervolg blz. 2.)

uit vroegere dagen, de voorkeur zullen aan geven zich te houden aan de oude spreuk « Zien gaat voor zeggen » en pas hun voornamen zullen volgen na van hen iets gezien te hebben, en niet alleen wat gehoord, ni een resem redovervingen waarin de eerste verkiezingen hun schaduw al vooruit werpen.

Wij hebben in het verleden genoegzaam aangevoeld dat de Belgische Socialistische Partij het recht heeft het leiderschap van onze politiek op te nemen. Leiding moet men echter winnen. Dat zal men morgen alleen kunnen door bodig en zonder dubbelzinnigheid aan de massa te zeggen wat men wil en hoe men het wil en door het dan ook snel te doen.

Het zal aankomen op het geen men ten onzent ehet programma van samiddelrijke verzoenlijkingen » pleegt te noemen.

Welnu, WIJ moeten gereid zijn alles in te zetten voor het

Een Rekvisitorium

Onder de Secretarissen-Generaal van onze Ministeries zijn er nog die zich uitgeren voor patriottische en vragen niet mee verantwoordelijk te worden gesteld voor de daden van Rommel, Leemann en De Winter. Tot hen behoort M. Nijns, van het departement van Openbaar Onderwijs.

Nu is er een groepering (« Belgisch Onderwijzend Korps noemt zij zich) die op vrij ernstige schaal een « Open Brief » loomt te verspreiden waarin den heer Nijns o. a. het volgende wordt ten laste gezegd:

1) Gij hebt de V. N. V. en De Vloeschlauer en De Pillie tot adjunct-secretaris-generaal en directeur-generaal laten benoemen en hen een onafhankelijke reeks onwettige aanstellingen en rechtverkrachtingen laten begaan;

2) Gij hebt de samenstelling als studierprofessor, schoolbestuurder of leeraar ondoetkend van een groot aantal patente landverdraders;

3) Gij hebt de S.S.-mannen Jacobs en Van Rosbroeck tot hoogleraar benoemd en getracht hen aan de Brusselsecholen te plaatsen (Vervolg blz. 2.)

herstel der vrijheid en der vrijheden, die geen voorwerp van loven en bieden kunnen zijn.

WIJ moeten vertrekken van de vaste basis van de Grondwet, onmiddellijk den strijd durven aanzetten voor de dringende verbeteringen aan ons politiek systeem, ook al zal daarvoor misschien diep dienen gevoelen en zullen sommige gevestigde belangen in het gedrang komen.

WIJ moeten het zijn die met onze vakbonden, onze koöperaties, waarheen wij de arbeiders dadelijk weer met honderdduizenden zullen halen, de hand aan den ploeg slaan om de repatriëring, om de bevoorrading te vergemakkelijken.

WIJ zullen het bewijs moeten leveren dat zonder orde en leiding op economisch gebied noch sociale rechtvaardigheid, noch maatschappelijke veiligheid mogelijk zijn, en met alle machtsmiddelen waaraan de arbeidersbeweging beschikt, heeft de bevolking de overtuiging moeten bij brengen dat er met herstel en uitbouw van de sociale wetgeving niet te stellen valt.

WIJ zullen overal en op ieder oogenblik het voorbeeld moeten geven. Ja, zelfs bij een taak die den socialist doorgaans niet aangenaam is en ook den verdraagzaam Belg niet onbegrijpen vervult: bij de suivering, bij de bostraffing van degenen die met den vijand gebondel, zich aan hem verkocht of anderen aan hem verraden hebben, en van dezen die zich schandelijk verrijken terwijl de massa hongerde, moeten WIJ vooraan gaan, omdat het ons als partij van antifascisme en sociale rechtvaardigheid toekomt en omdat het moet, willen wij nog een land hebben waar de atmosfeer niet voor tientallen jaren zal verpest zijn.

De partij die in 1928 doelbewust kon oprufen en menige groote hervorming wist te overerven, moet thans toonen dat België niet op generaal X, baron Y of gouverneur Z hoeft te wachten om de likvidatie van den oorlog aan te vullen en nieuwe wegen op te gaan.

Sommigen zullen nu zeggen: Kan de partij dat, en wil zij het? Want misschien zijn ook drie woorden weer geen oorden!

Dan antwoorden wij, zij bereidt er zich in elk p.v.al op voor en hoop e cash: te kunnen betalen!

Homotouvs

Rekeningen op tafel, Piet!

Stemmend op artikel 116 van de Grondwet, had het Rekenhof einde 1942 beslist dat de « Nationale Landbouw- en Voedselcorporatie » een staatsinstelling is waarvan het financieel beheer door het Hof dient goetviseerd. De « leider », Piet Menwassen, werd aangemaand dadelijk zijn rekeningen op tafel te leggen.

Niets kon den oud-chef van het « Boerenfront » minder welgevallen zijn. Want de wijze waarop hij met miljoenen klast en brast houdt hij lever geheim. Officieel ten minste... want heel het land kent toch goedheidslezen van markt- en veilingplaatsen die tegen nauwzichtig sommen van vrienden werden gebruikt, doch die men nooit of slechts voor een paar dagen in gebruik nam; van gebouwen die van vier tot dat werden verandert en verfraaid, om daarna voorgoed te worden ontruimd; van corporatieve stapelen die zich bureau-matig in alle soorten aanschreven, wa te een ministerie of een gouverneur-generaal van Congo kon kan benijden; van luren-dreuk-acties uitgegeven met de verplichte bijdragen der boeren, en van fuisen, niet dezelfde oeten en met de fijnste waren de avarie markt ingericht door de « grosses légumes » van de Corporatie (die Franseke uitdrukking is hier bijzonder op haar plaats!). Maar Piet kon altijd beweren: allemaal e anglofobeleugens! Als evenwel het Rekenhof aan het uitprijzen gaat, ja dan...

De heeren van Corporatie en departement van Landbouw hebben allen op haren en anderszins om de beslissing onuitgevoerd te laten. Zij maakten er een proces van en wisten dit lange maanden te doen duren. De Secretaris-Generaal van het Ministerie van Landbouw en Voedselvoorziening beweerde dat het Rekenhof zijn bevoegdheid te buiten ging, vermits de Corporatie niet met god van de Schakel werkt en van den Staat geen toelagen krijgt. Hij, De Winter, zou alleen het recht van controle hebben. Op 2 December 1943 heeft de Eerste Kamer van het Verkeershof hem een ander besp geoord. Zij gaf het Rekenhof over de beide lijn gelijk en besliste dat de corporatie, haar hoofdgroepingen en veilingplaatsen, verplicht zijn hun rekeningen voor exactie in te dienen. Het arrest stelt vast dat de bijdrage voor de Corporatie een soort belasting is, onverschillig aan een langrijk deel der bevolking dat

(Vervolg blz. 2.)

V.V. 9/1

De intentieverklaring van de BSP, gepubliceerd in maart 1944. Bron: "Morgen zal men Klarheid van Ons Vergen!", in: Morgenrood, Vilvoorde, maart 1944, p. 1. Collectie CegeSoma, Rijksarchief.

Het toekomstbeeld dat geuit werd in de Vlaamse verzetspers was vooral behoudsgezind. De verschillende groepen binnen de Vlaamse verzetspers wilden de vooroorlogse situatie – mits enkele economische en sociale correcties – grotendeels herstellen na de oorlog. Zelfs wanneer de communisten zware kritiek leverden op de koning, op een moment dat de munitie om op te roepen tot de afschaffing van de monarchie als het ware werd aangereikt, onthield de Kommunistische Partij zich van dergelijke uitspraken. Ook het streven van het Onafhankelijkheidsfront om via de Bevrijdingscomités meteen na de bevrijding deel uit te maken van de lokale overheden en deze zo te ondersteunen eerder dan ze omver te werpen, past binnen deze drang naar herstel. En de Vlaamse verzetspers laat ook uitschijnen dat voor een communistische staatsgreep niet meteen gevreesd moest worden.

Over verschillende punten lijkt er op het eerste zicht eensgezindheid te bestaan: over het feit dat België onafhankelijk en democratisch moet zijn, dat er geen amnestie verleend kon worden aan collaborateurs en dat een nieuwe sterke internationale orde noodzakelijk was. Onder dit laagje eensgezindheid school echter een diepe verdeeldheid. Wie moest de onafhankelijkheid en de democratische instellingen van België beschermen? Hoe zou de bestraffing van de collaborateurs uitgevoerd worden? Welke positie diende de koning te krijgen? Al deze thema's toonden een verscheidenheid van gematigde tot meer extreme standpunten binnen de verschillende ideologieën. Ze vormden een aanleiding tot discussie en zelfs verwijten tussen de communistische en socialistische pers.

Ook valt bij het analyseren van het toekomstbeeld het streven naar politiek leiderschap op. Politieke groepen die legitimiteit hadden voor de oorlog wensten deze vooral te beschermen. De socialisten voelden aan dat de toekomst van hun partij

bedreigd werd en richtten zich dus sterk op het profileren van hun nieuwe partij. De communisten – die deze legitimiteit nog niet hadden opgebouwd voor de oorlog – trachtten een leidende of toch op zijn minst een zichtbare en geloofwaardige positie op te bouwen door de leiding te nemen in het verzet. Uitspraken over de toekomst deden zij vooral om hun lezers te verzekeren van hun goede bedoelingen na de oorlog. De katholieke en liberale partijen hadden reeds politieke legitimiteit voor de oorlog en voelden blijkbaar niet de nood om expliciet naoorlogs leiderschap op eisen. De socialisten zouden slagen in hun doel en bouwden voldoende legitimiteit op om met hun nieuwe partij meteen weer hun plaats in het politieke establishment op te nemen. De communisten verdwenen echter zeer snel van het politieke toneel.

Zonder de specifieke context van de bezetting uit het oog te verliezen, leg ik hier dus de nadruk op de continuïteit van het politieke debat voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog en de faciliterende rol die de verzetspers hierin in Vlaanderen gespeeld heeft. De naoorlogse maatschappelijke conflicten zoals de Koningskwesie of de omgang met de collaboratie – een conflict dat nog steeds niet tot rust gekomen is in Vlaanderen – waren geen gevolg van de *schok* van de oorlog maar kiemden reeds in de jaren '30 en werden verder gevoed door de keuzes die de verschillende actoren maakten tijdens de bezetting.

Men kan niet over het verzet schrijven zonder ook de plaats – of de afwezigheid – van het verzet in de Vlaamse oorlogsherinnering in rekening te nemen. In Vlaanderen identificeerde geen enkele traditionele partij zich na de oorlog expliciet met het verzet. Lagrou verklaart dit als volgt: *“De na-oorlog heeft aan de oorlogsgeschiedenis slechts die herinneringen overgehouden die bruikbaar waren in het eigentijdse politieke discours. [...] het verzet was politiek ongewenst”*¹²⁷.

127. PIETER LAGROU, *De politieke strijd om het verzetsareool: verdienste en erkentelijkheid in het na-oorlogse België (1944-1950)*, licentiaatsverhandeling, K.U. Leuven, 1989, p. 7-8.

De communisten profileerden zich weliswaar als dé verzetspartij, maar verdwenen al snel van het politieke toneel. We zagen eerder al dat de katholieke partij zich in Vlaanderen tegen het einde van de jaren '50 wel met de collaborerende groepen ging identificeren. Hierdoor ontstond het beeld dat het verzet zich in Vlaanderen slechts had afgespeeld in de marge van het politieke toneel, een beeld dat zowel de verzetsactiviteit van de twee belangrijkste politieke ideologieën in Vlaanderen voor en na de oorlog – de katholieken en socialisten – als de relevantie van de net vernoemde politieke projecten en conflicten negeert. In de Vlaamse verzetspers werd er een einde gemaakt aan de *representatiecrisis* van de jaren '30 en werd er resoluut gekozen voor een democratische toekomst voor Vlaanderen binnen België. Het beeld dat het verzet door haar *verouderde* boodschap van patriottisme geen voet aan grond kreeg in het naoorlogse Vlaanderen wordt door mijn analyse van de Vlaamse verzetspers ontkracht: Vlaamsgezindheid en Belgisch patriottisme gingen in deze pers hand in hand.

Koen Aerts en Bruno De Wever noemen het verzet de winnaar van de oorlog en de voorlopige verliezer van de herinnering. Een combinatie van drie factoren kan dit verlies volgens deze auteurs verklaren. Het verzet was intern verdeeld en slaagde er niet in een collectieve verzetsherinnering vorm te geven. Bovendien was het voor het verzet vanuit een intellectueel verarmd profiel moeilijk om toegang te krijgen tot kanalen die een herinnering zouden kunnen dragen en verspreiden. Tot slot was er nog de afwezigheid van de overheid in het opbouwen van een publieke oorlogsherinnering¹²⁸. De regering liet na de oorlog het initiatief eerder over aan de verzetsgroepen dan zelf een

globale herinneringspolitiek uit te werken en liet zo de verdeeldheid van het verzet de vrije loop¹²⁹.

Volgens Conway was het een opzettelijke strategie van de Belgische staat om de verzetsgroepen weg te trekken van het politieke toneel door ze bezig te houden met discussies over de privileges en onderscheidingen die hun leden moesten ontvangen¹³⁰. Daarnaast heeft de politieke elite ook wel expliciet de communistische partij willen uitschakelen, niet omdat deze partij de motor van het verzet was geweest, maar wel omdat ze hierdoor een zekere politieke legitimiteit opgebouwd had die de traditionele machtsbasis in gevaar kon brengen. Buiten de politieke partijen om had het verzet geen structuur of organisatie. Net doordat geen enkele traditionele partij zich expliciet identificeerde met het verzet was deze laatste ten dode opgeschreven¹³¹.

Het beeld dat “het verzet” gefaald heeft om een politieke machtspositie op te bouwen na de oorlog veronderstelt dat dit wel een mogelijkheid was voor het verzet. Maar zowel de interne verdeeldheid, het gebrek aan ruimte in het politieke landschap als de onwil van de traditionele partijen om zich te identificeren met het verzet maakten een politieke toekomst van het verzet na de oorlog – en het project van de Union Démocratique Belge – bij voorbaat een onmogelijke opdracht. “...*misschien is het tijd om dat falen te vieren als een succes*”¹³². Volgens Bruno Benvindo en Evert Peeters hebben de slachtoffers, strijders en overlevenden van de oorlog er bovendien zelf voor gekozen om de scherpe tegenstellingen binnen het verzet in stand te houden. Zij schilderen de verzetsgroepen dus niet af als willoze slachtoffers van hun omgeving en van de strategieën van andere politieke actoren, maar als volwaardige actoren die zelf de

128. KOEN AERTS EN BRUNO DE WEVER, “Het Verzet in de Publieke Herinnering in Vlaanderen”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 42, 2012, p. 105-106.

129. PIETER LAGROU, *De politieke strijd om het verzetsaureool*, p. 191.

130. MARTIN CONWAY, “The End(s) of Memory. Memories of the Second World War in Belgium”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, nr. 42, 2012, p. 176.

131. PIETER LAGROU, *De politieke strijd om het verzetsaureool*, p. 192.

132. BRUNO BENVINDO EN EVERT PEETERS, *Scherven van de oorlog. Een geschiedenis van de herinnering aan WOII*, Antwerpen, 2011, p. 224.

keuze maakten voor een bepaalde herinnering en tegen een fictieve eenheid.

Conway roept de vooroorlogse politieke elite dan ook uit tot de echte overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog en dus niet de koning, het verzet of zelfs de regering in Londen. Hij erkent dat de acties van deze elite steeds gericht waren op het beschermen van hun machtsposities en noemt het tot stand komen van een gemeenschappelijk doel voor de Belgische elites – perfect geïllustreerd door de reconstructie van een grotendeels onveranderde Belgische staat – de meest duurzame uitkomst van de jaren '40¹³³.

Ik besluit dat het toekomstproject in de Vlaamse verzetspers wel degelijk relevant was voor Vlaanderen en continuïteit vertoonde met thema's die reeds tijdens het interbellum actueel waren. Volgens mij was het niet zozeer het gebrek aan relevantie van de boodschap van het verzet maar eerder de specifieke Belgische politieke cultuur die bepalend was voor het lot van het verzet als politieke actor en dus het ontbreken van het verzet in onze oorlogsherinnering. Hoewel de politieke partijen tijdens de bezetting officieel niet meer actief waren, ging het politieke debat wel verder.

Na de bevrijding traden de traditionele partijen uit de clandestiniteit en zagen zij niet langer de nood om zich te identificeren met het verzet, de nadruk lag nu vooral op herstel. Het “verzetsblok” – als dat ooit al bestaan zou hebben – viel uit elkaar.

Het feit dat het verzet nooit één blok geweest is en dit beeld ook niet overleefd is na de oorlog, is volgens mij bovendien een positief gegeven en net de sterkte van het verzet. De ideologische verscheidenheid en de fragmentering van het verzet was namelijk een afspiegeling van de Belgische politieke realiteit. De verschillende politieke stromingen zetten hun debat voort tijdens de oorlog en konden hierop verdergaan na de oorlog. Het trachten voor te stellen van het verzet als een homogeen patriottisch of communistisch blok doet het verzet geen eer aan en minimaliseert het belang van de aanwezigheid van verschillende politieke groepen. Wanneer we de nadruk leggen op deze continuïteit, representativiteit en verscheidenheid, kunnen we niet alleen komen tot een realistischer beeld van het verzet in Vlaanderen, maar ook tot een positievere discours over de realisaties en relevantie van het verzet voor de naoorlogse Vlaamse en Belgische samenleving.

Michèle Corthals behaalde een Master Politieke Wetenschappen aan de Vrije Universiteit Brussel (2009) en een Master Geschiedenis aan de Universiteit Antwerpen (2015). Michèle werkte als Digital Resource Coordinator voor de International Holocaust Remembrance Alliance. In deze functie publiceerde ze een blog over joodse vluchtelingen voor, tijdens en na de Holocaust. Momenteel doet Michèle - in het kader van een doctoraat aan de Universiteit Antwerpen - onderzoek naar Belgische verzetsvrouwen tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Lijst van gebruikte afkortingen

CEGESOMA	Centre d'Etudes et de Documentation Guerre et Sociétés contemporaines/ Studie en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij
BSP	Belgische Socialistische Partij
BWP	Belgische Werkliedenpartij
KP	Kommunistische Partij
OF	Onafhankelijkheidsfront
USSR	Unie van Socialistische Sovjetrepublieken
VNV	Vlaams Nationaal Verbond

133. MARTIN CONWAY, *The Sorrows of Belgium*, p. 587.